PLANIFICAREA LINGVISTICA PENTRU LIMBA RROMANI INTRE ANII 1990 – 2011, IN ROMANIA

Gheorghe SARĂU
Universitatea din Bucureşti
sarau_2006@yahoo.com

Abstract: In this article, I analyzed the implementation of the Romany language for the period 1990-2011 - from the perspective of the European Charter for Regional or Minority Languages - in other words, I checked the extent to which various institutions and human resources in Romania contributed to the preservation and cultivation of the Romani language, how close or how far the cultural, educational, linguistic, legal, etc., products are, or how far apart the efforts for preservation and cultivation of this language efforts are to the aims instilled by the aforementioned European document. However, it has to be noted that a unique experience dedicated to preserving and cultivating the Romani language in the education system is recorded in Romania, starting with the year 1990, immediately after the collapse of the communist regime. But, compared to the rich and valuable arsenal of results from **the linguistic and educational field**, the contribution of the other sectors with attributions in preserving and cultivating the Romani language has been little and unevenly supported, still represented by little evidence, as well as timid and fragile, visible as far as artisan goes, incoherent and confusing. However, the analysis leads us to recommend that the linguistic- educational Roma experiment from Romania be taken as fast as possible as a model, to be developed and ennobled with new approaches in the realm of preservation and cultivation of the Romani language in all spheres of social life, both in Romania and in all the other countries where Roma live.

Keywords: Romany language, European Charter for Regional or Minority Languages, minorities in Romania, Roma people, Roma from Romania, mother tongues

După primele demersuri coerente înregistrate în Rusia, în perioada anilor 1925-1938, în direcţia promovării limbii rromani în sistemul şcolar şi în cultură, după un alt experiment excelent demonstrat în ex-Iugoslavia, încă din vremea comunistă (cu începere din anul 1969) – la nivel şcolar, jurnalistic şi editorial (prin publicaţii, radio, emisiuni TV, cărţi în limba rromani), cultural (teatru în limba rromani, la Skopje) şi lingvistic (*Romska gramatika*, apărută în 1983, la Skopje, avându-i autori pe Šaip Jusuf şi Krume Kepeski) -, iată, o a treia experienţă dedicată prezervării şi cultivării limbii rromani se înregistrează în România, cu începere din anul 1990.

Imediat după destrămarea regimului comunist, mai cu seamă *din perspectiva cultivării limbii rromani în plan educaţional,* fenomenul cunoaşte o dimensiune fără seamăn în lume, atât calitativ - sub aspectul normării limbii rromani -, dar şi cantitativ (prin existenţa unui număr foarte mare de iniţiative şi factori umani multiplicatori ai limbii rromani în varianta normată a acesteia).

Cu cât au contribuit diferitele instituţii şi resurse umane la păstrarea şi cultivarea limbii rromani, cât de aproape sau de departe se află produşii culturali, educaţionali, lingvistici, juridici etc., ori cât de distanţate se află

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

eforturile de conservare şi de cultivare a acestui idiom faţă de dezideratele inculcate de Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare (CELRM) [1], vom putea desprinde din demersul de faţă. Din păcate însă, în cadrul CELRM, limba rromani este încadrată, am spune, neinspirat şi discriminatoriu, în *Partea a II-a* - alături de limbi care nu au realizat coerenţa iniţiativelor şi performanţele, am spune, incredibile, pe care limba rromani le-a dobândit în ultimii douăzeci şi doi de ani (v. limbile inserate alfabetic: 1) limba albaneză, 2) limba armeană, 3) limba greacă, 4) limba italiană, 5) limba idiş, 6) limba macedoneană, 7) limba polonă, **8) limba rromani**, 9) limba ruteană, 10) limba tătară) – şi nu unde ar fi fost locul de drept, din mai multe puncte de vedere, adică în *Partea a III-a* a CELRM (unde sunt incluse *bulgara, ceha, croata, germana, maghiara, rusa, sârba, slovaca, turca, ucraineana*).

O certitudine însă există: se impune, cât mai grabnic, ca modelul de **„salvare lingvistică" rromani** şi cel **educaţional prin limba rromani** - prin arsenalul de măsuri şi acţiuni eficiente înregistrate în spaţiul geografic românesc - trebuie preluate şi adaptate şi în alte domenii ale vieţii socio-culturale din România, din perspectiva limbii rromani (am afirma, fără să greşim, chiar şi de alte limbi minoritare din România, grupate în *Partea a II-a* şi în *Partea a III-a* din CELRM).

Iar „dincolo", în toate celelalte ţări, setul de iniţiative româneşti privind limba rromani sub raport **lingvistic** şi **educaţional**, ar trebui „copiat" cu conştiinciozitate, fără orgolii, nu blamat, nu invidiat, nu minimalizat, extins aşadar (paşi promiţători în acest sens observându-se azi, din păcate, doar în spaţiul fost iugoslav).

Dar, nici aceste ţinte strategice – limitate la domeniile **lingvistic** şi **educaţional** – nu pot fi suficiente, pentru că, aşa cum evidenţiam într-un articol[2], planificarea lingvistică, în general, nu poate să cadă doar în responsabilitatea unei singure instituţii, căci „într-o întreprindere de acest tip participă mai multe structuri din domenii cât mai variate, dar, obligatoriu, cele care, prin mandatul lor, sunt primele convocate /.../"[3].

Prin urmare, în respectivul articol ne-am limitat la consemnarea şi evaluarea iniţiativelor şi rezultatelor din sferă lingvistică şi educaţională, lăsând deschisă cercetarea pentru viitor din punctul de vedere al unor contribuţii ce se vor fi înregistrat cu concursul altor „contributori", instituţii şi structuri ce susţin, ori trebuie să susţină, păstrarea limbii materne vorbite şi cultivarea ei, cum ar fi: *familia, biserica, comunitatea, factorul politic şi obştesc, mijloacele de comunicare (comunicarea alertă şi mass-media), instituţii şi produse culturale, administraţia şi serviciile publice, justiţia ş.a.* (reprezentate grafic, în articolul în discuţie, într-un tabel, reluat în articolul de faţă, într-o variantă îmbunătăţită, ca *Tabel 1*).

Totodată, dacă evaluarea *planificării lingvistice rromani* realizată cu aportul *sistemului educaţional* (preşcolar, gimnazial, liceal şi universitar) s-a aflat în atenţia noastră tot timpul, mai cu seamă în ultimii ani[4], o analiză despre modul în care limba rromani a fost promovată şi cultivată de alte instanţe responsabile similare din România - nu am întreprins încă.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Iată de ce, prin această dublă motivaţie – pe de o parte, pornind de la puţinătatea dovezilor din alte sectoare responsabile sau de responsabilizat (aşadar, cele din afara sferei lingvistico-educaţionale), pe de altă parte, inexistenţa unei examinări punctuale a acestora - vom proceda, în demersul de faţă, la analizarea modului în care au contribuit la susţinerea limbii rromani alte structuri responsabile, ce ar trebui să se sesizeze „din oficiu" faţă de păstrarea şi cultivarea limbii rromani.

În acelaşi timp, trebuie menţionat că nu am dorit să urmăm strict delimitările din CELRM (Articolul 8 - ***Învăţământ***, Articolul 9 - ***Justiţia,*** Articolul 10 – ***Autorităţile administrative şi serviciile publice***, Articolul 11 – ***Mijloace de comunicare***, 12 – ***Activităţi şi facilităţi culturale***, Articolul 13 – ***Viaţa economică şi socială***, Articolul 14 – ***Schimburi transfrontaliere)***, ci am procedat la o abordare tipologică (şi în cadrul ei dintr-o perspectivă cronologică a dovezilor), analizând, aşadar, contribuţiile ce ţin de instanţele majore mai sus prefigurate, considerate - în modesta noastră viziune - cele mai importante:

Familia (**F**) – în CELRM, parţial ca **Viaţa economică** şi **socială**

În situaţia specială a rromilor, instituţia familiei are tot meritul în ceea ce înseamnă păstrarea limbii, a cutumelor, tradiţiilor şi a obiceiurilor rrome, încă din perioada exodului proto-rromilor din spaţiul indian, din epoca nomadismului în aria prebalcanică şi balcanică, din vremea migraţiilor majore, ulterioare etc. Este miraculos - am zice divin - cum un popor, în condiţiile în care nu a dispus de instituţii - de la şcoală la academie -, fără scriere şi cultură scrisă, pe arii de răspândire în spaţiu şi în timp atât de mari, a putut să-şi păstreze limba vorbită timp de o mie de ani, în timp ce popoare - care au cunoscut o puternică şi variată înflorire lingvistică şi culturală - să-şi fi pierdut limba şi alte valori culturale clădite pe limba neamului lor. Căci, oricât de mari ar fi în mintea *gajeilor* (l. rr. *gaʒo* – persoană din afara etniei rromilor) diferenţele dintre un idiom rrom sau altul vorbit de rromii lumii, este de remarcat realitatea că dialectele şi graiurile rrome permit o *comprehensibilitate totală* şi *instantă* între vorbitorii lor, veniţi în contact pentru prima dată, din zone şi neamuri, aparent, "atât de diferite". Desigur, modul de viaţă izolat al rromilor, relaţionarea circumspectă faţă de ceilalţi ("gajei") datorată "lecţiilor" primite în procesul coabitării rromilor cu alte neamuri cu care au venit în contact în perioada nomadismului şi ulterior, după sedentarizare – toate acestea au contribuit la păstrarea cu sfinţenie a limbii, a portului, a cutumelor, a tradiţiilor şi obiceiurilor, în limbă rămânând "împietrite", condensate, comorile gândirii comune, onomastica rromă, toponimia rromani, amintirea vechii culturi nobile indiene, credinţele, mentalităţile, unele stări religioase străvechi etc.

Dincolo de pierderea, pe alocuri, a limbii – şi numai din cauze exterioare comunităţii de vorbitori rromi -, limba rromani este încă o limbă vie, vorbită de un număr semnificativ de rromi (statisticile din anul 1990

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

realizate de Ministerul Învăţământului indică un procent de 62,7% vorbitori de limbă rromani în rândul elevilor rromi care frecventau atunci şcoala, de la grădiniţă şi până la clasa a douăsprezecea, inclusiv). Este de presupus, de bună seamă, că şi părinţii acestora, bunicii, fraţii, unchii şi mătuşile vorbeau limba rromani, sporind, în mod proporţional, acest procent, din anul de referinţă.

Şi în momentul de faţă, după două decenii, statisticile educaţionale vorbesc de un procent variabil de vorbitori în rândul preşcolarilor şi elevilor rromi, anual între 57%-60%. Întrebarea este: ce s-ar fi întâmplat dacă în sistemul educaţional nu s-ar fi studiat şi valorizat această limbă? Este de presupus că scăderea ar fi fost cu mult mai evidentă, căci – lăsată într-un con de umbră, cum s-a întâmplat în comunism – copiii şi părinţii rromi nu ar mai fi văzut, probabil, importanţa studierii şi cultivării limbii rromani.

De aceea, **familia** – cu atribuţii lingvistice aici „ajustate" după rolurile componenţilor ei în cadrul familiei extinse rrome - este cea dintâi şi cea mai eficientă „şcoală de limbă maternă", mama – cea mai bună educatoare, bunica – cea mai bună învăţătoare, tatăl – cel mai bun diriginte, bunicul – cel mai bun director, fraţii – cei mai buni colegi şi prieteni, unchii şi mătuşile – cei mai buni mediatori şcolari şi sanitari, cei mai buni profesori îndeosebi pentru activităţile „extraşcolare" derulate în limba rromani şi, cum se întâmplă, cei mai buni confidenţi. Dacă ghicitorile, proverbele, zicalele, pildele, povestirile, poveştile şi basmele se vor transmite în limba maternă rromani, dacă zilnic se va comunica în acest idiom, de bună seamă că atunci copiii vor deprinde, iubi, păstra şi înnobila această limbă.

Şcoala (Ş-E) – în CELRM: **Învăţământ**

Evident, în acest articol – aşa cum am arătat anterior - nu ne vom referi la cultivarea în sistemul şcolar (la toate nivelele) şi universitar a limbii rromani, respectiv la reconstrucţia identitară conferită de învăţarea acestei limbi, căci aspectele în cauză au făcut obiectul mai multor contribuţii şi activităţi menţionate în notele anterioare[2] şi [4] , dar ţinem să subliniem că *deşi* peste 31.000[5] de elevi rromi din cei 238.000 - 260.000 de copii şi elevi rromi care frecventează anual sistemul şcolar, de la grădiniţă şi până la clasa a douăsprezecea şi îşi asumă identitatea rromă, studiază în şcoli şi 3-4 ore săptămânale de limba rromani (dintre care o mie de preşcolari şi elevi ai claselor primare se instruiesc integral în această limbă), respectiv, învaţă câte o oră/săptămână de istoria şi tradiţiile rromilor, la clasele a VI-a şi a VII-a), *totuşi* procentul între cele două eşantioane de elevi rromi (care studiază sau nu studiază limba maternă rromani) se plasează, anual, la o cotă destul de mică (între 11-13%).

De aceea, familia, mamele, bunicile şi bunicii, familia rromă extinsă, trebuie să vorbească acasă, în continuare, limba rromani cu copiii rromi şi, totodată, să-i îndemne să studieze în propria limbă în care gândesc, ceea ce le va aduce o dezvoltare şcolară de calitate. Organizaţiile rrome, resursele umane rrome din sistemul şcolar, dar şi cele nerrome,

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

administraţia şcolară locală au un mare rol în prezervarea limbii la nivelul familiei, al şcolii, al comunităţii, în general. Pe de altă parte, limba – fiind liantul celorlalte componente identitare – trebuie îmbrăţişată şi iubită şi de ceilalţi elevi rromi, nevorbitori ai limbii rromani, în efortul lor firesc de reconstrucţie identitară rromă.

Biserica (**B**) – în CELRM, parţial ca ***Viaţa economică şi socială***

Desigur, înainte de a ajunge la grădiniţă şi şcoală, copilul rrom este şi trebuie să fie purtătorul unui comportament religios deprins în familie şi, ideal (în consens cu subiectul tratat aici), având la bază suportul lingvistic rrom. Copilul învaţă din familie să se roage în limba maternă rromani, ascultă povestiri şi pilde cu conţinut moral-creştin, învaţă normele de conduită creştină induse de religia îmbrăţişată de familie.

Dacă instituţiile religioase şi deservenţii lor – indiferent de orientări – au contribuit sau nu, în România, măcar la prezervarea limbii rromani, în forma în care se prezintă diferitele idiomuri rrome vorbite de credincioşii rromi, am putea răspunde afirmativ, într-o măsură mulţumitoare. Încă din perioada comunistă, cultele neoprotestante practicau – mai mult sau mai puţin legal - predicile în limba rromani, prin predicatori rromi, ce se aplecau cu dragoste faţă de tălmăcirea cuvântului sfânt în această limbă. Sunt cunoscute mai multe iniţiative în acest sens, dintre care am aminti contribuţia avută de Gheorghe Vaida (din Ormeniş, jud. Braşov) şi de fiul său, Ioan Vaida, la traducerea textului biblic. Societatea Biblică Interconfesională din România (SBIR), înfiinţată după anul 1990, avea să valorizeze şi să fructifice aceste iniţiative, încurajate în vremea comunistă, dar şi ulterior, de Societăţile Biblice Unite (cu sediul la Londra, reprezentată de dl. Paul Elingwort, cu prilejul unor activităţi derulate în România şi în alte ţări, la care am fost şi noi părtaşi)[6]. Despre contribuţii similare aduse de diferiţi traducători ai cărţilor sfinte în limba rromani, cât şi despre alte iniţiative de acest tip se poate afla din notele[7] şi [8], cu o abordare specială privind realizările extinse ale Patriarhiei Române din ultimii cinci ani[9].

Din ceea ce se poate desprinde din notele la care s-au făcut trimiteri în această secţiune, se poate constata că încă sunt multe de întreprins, astfel încât în comunităţile de rromi să se regăsească texte pe tematică religioasă în limba rromani, povestiri biblice pentru copii şi tineri, cărţi de rugăciune, reviste, DVD-uri, CD-uri, casete audio ş.a., dar să existe şi emisiuni TV şi radio în limba rromani, cât mai mulţi deservenţi care să predice în limba rromani, de asemenea, cât mai multe slujbe, întâlniri confesionale, campanii pe tematică religioasă în această limbă etc.

Comunitatea (= **C** sau păstrătoarea **T**, **O**, **F**) – în CELRM, parţial ca **Viaţa economică şi socială**

Dacă există un loc ideal pentru rromi şi, în general, pentru orice grup uman tradiţional, unde sunt păstrate şi perpetuate tradiţiile (T), obiceiurile (O), folclorul (F) în general, dar şi cutumele, tabuurile,

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

credinţele, mentalităţile, supersitiţiile etc etc., atunci acela este vatra comunităţii, locul de popas şi / sau de vieţuire al neamurilor rrome. Comunitatea rromă - prin excelenţă autarhică, guvernată de legi nescrise, deprinse, în mod mimetic, prin observare şi prin tributul plătit – la nivel individual - prin actul dureros al învăţării "neexplicate", neiniţiatice, al descifrării gesturilor şi semnelor – este, pe de altă parte, păstrătoarea rromanipenului (privit ca ansamblul de valori definitorii ale rromilor). Este ideal ca limba rromani să fie liantul tuturor coordonatelor ce definesc rromanipenul, mijlocul de comunicare firesc între membrii comunităţii, aici un mare rol avându-l liderii tradiţionali ai rromilor, liderii moderni (aleşi în competiţii electorale, numiţi sau instituiţi în context politic, deveniţi ca experţi în diverse proiecte derulate în comunitate ş.a.).

Factorul politic şi obştesc rrom (**FPO**) – în CELRM, parţial ca **Viaţa economică şi socială**

Dacă este să ne întoarcem la planificarea lingvistică rromani în profil educaţional, trebuie să recunoaştem că foarte multe dintre ţintele strategice devenite programe educaţionale coerente în privinţa prezervării şi cultivării limbii rromani au fost susţinute încă din faza lor incipientă de factorul politic rrom (înfiinţarea primelor clase de viitori învăţători rromi, acordarea locurilor distincte viitorilor studenţi, reperarea potenţialelor cadre didactice rrome şi a mediatorilor şcolari şi sanitari etc.). Aceleaşi rezultate s-ar putea obţine, evident, şi în cadrul celorlalte sfere de promovare a limbii rromani (de pildă, astăzi nu s-ar putea vorbi de înfiinţarea unei emisiuni cu transmisie integrală în limba rromani la postul naţional de radio fără suportul formaţiunii politice a rromilor). Din păcate însă - aşa cum s-a întâmplat cu mişcarea rromă şi în perioada interbelică, măcinată de lupte intestine şi de orgolii între liderii de atunci (Gheorghe Niculescu [Gogu Floraru], Calinic J. Popp Şerboianu, Gheorghe Lăzureanu - Lăzurică) – şi formaţiunile politice rrome contemporane rămân cantonate într-o competiţie contraproductivă, cronofagă, ceea ce a condus la nerealizarea unei unităţi între aceste formaţiuni în momentele majore din istoria modernă a rromilor. De consemnat, de asemenea, că nu se constată o apetenţă notabilă în rândul tinerilor lideri rromi de a învăţa sau de a-şi perfecţiona cunoştinţele de limbă rromani, de cele mai multe ori observându-se reticenţă faţă de dorinţa comunităţii de a comunica în limba rromani, de a-şi îndruma copiii spre studiul în limba proprie rromani sau pentru studierea unor ore de limba maternă rromani în şcoli.

Cât priveşte neîncadrarea limbii rromani între primele **zece** limbi ale Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare în România (CELRM), protejate superior, se datorează factorului politic rrom şi mişcării ONG-iste rrome din România, care nu au demonstrat o capacitate susţinută şi eficientă de negociere, astfel încât limba rromani să figureze, **acolo unde îi este locul câştigat în ultimii douăzeci şi doi de ani**, alături de limbi – citate alfabetic în Partea a III-a a CELRM - ca *bulgara, ceha, croata, germana, maghiara, rusa, sârba, slovaca, turca, ucraineana* (în

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

treacăt fie spus, unele dintre aceste limbi protejate "prioritar", nici măcar nu pot concura, cantitativ şi calitativ, cu dovezile de implementare intensivă a limbii rromani în toate sferele vieţii sociale de după anul 1990)[10].

În ultimii ani însă, instituţiile guvernamentale şi neguvernamentale au înţeles că este timpul de a se susţine consolidarea statutului limbii rromani în România. Aşa, de ex., se organizează diferite conferinţe şi întâlniri[11] menite să analizeze stadiul implementării limbii rromani în cât mai multe sfere sociale ori să evidenţieze, prin premii, efortul unor persoane în direcţia conservării şi cultivării limbii rromani[12].

În acelaşi timp, se impune ca, atât în plan naţional, cât şi internaţional, în cadrul reuniunilor de lucru consacrate rromilor, limba rromani să fie - moral şi de drept - **prima limbă de lucru**, aşa cum, de fapt, unele organisme şi instituţii procedează în mod curent (OSCE, CoE, CE) – din martie 2010 etc.

Mijloacele de comunicare (A.comunicarea alertă şi B. mass-media)

<table>
<tr><td colspan="2">A. Comunicarea alertă (iniţiată / accesată rapid la nivel de individ)</td><td colspan="5">B. Mass – media (M-m)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Tel clasic
Morse
Cifru
Tx
Fx
Tel mobil
SMS</td><td rowspan="2">Internetul
- e-mail
- mess
- e-groups
- camere web
- facebook
- pagini web</td><td colspan="2">a. Audio-vizual</td><td colspan="3">b. Publicaţii (P)</td></tr>
<tr><td>1.R (emisiuni de radio)
2. TV (emisiuni de televiziune)</td><td>3. Afişe/Înscrisuri (A/Î)</td><td>Reviste (R)</td><td>Ziare (Z)</td><td>Broşuri (B)</td><td>Pliante etc. (Pl)</td></tr>
</table>

A. Comunicarea alertă (**CA** = **Tel** – telefonul clasic şi celular**tx/cifru/fax**, **SMS**, **e-mail**, **web** etc.)

Pe lângă telefonul clasic, fix (**Tel**), şi cel modern – telefonul mobil, "celularul" -, pe lângă transmisiunile în alfabet **Morse/ telex/ cifru** (în mediile diplomatice), de bună seamă că mijloace eficiente aflate la îndemâna vorbitorilor unei limbii sunt şi **faxul** şi **SMS-ul** (mesajele scrise şi transmise prin intermediul telefonului fix şi mobil), respectiv **internetul**, spaţiul comunicării **virtuale** (e-mailul cu toate extensiile oferite, ca:

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

messanger, e-groupuri, camere web, facebook etc., paginile web cu mesajele postate/stocate etc.).

Utilizarea limbii rromani prin toate aceste posibilităţi a condus, dacă nu la cultivarea varietăţilor zonale ale limbii rromani, măcar la informare şi la prezervarea idiomurilor respective. Din păcate însă, multe dintre mesajele scrise, vehiculate în limba rromani prin aceste mijloace, conţin vicii de comunicare, cauzate, pe de o parte, de neutilizarea alfabetului internaţional al limbii rromani (îngreunându-se astfel comprehensibilitatea sub raport grafic şi logic), pe de altă parte – mesajele conţin forme alterate fonetic (neconştientizate de autorii lor) -, de asemenea, se asistă la o abundenţă de elemente lexicale provenite din limbi de proximitate imediată (care, de asemenea, rămân de neînţeles pentru aceia care nu cunosc aceste limbi cu circuit restrâns, zonal, ca: albaneza, greaca, turca, româna, limbi slave, maghiara etc.). De aceea, toţi cei care utilizează comunicarea alertă, diurnă, trebuie să respecte şi să cunoască, minimal, alterările fonetice, grafia oficială a limbii rromani, raportul dintre sinonime (cuvânt legitim rrom/cuvânt nerrom de circulaţie restrânsă etc.), cheile de adaptare a lexicului modern provenit din lexicul internaţional. Îmbucurător este faptul că mai multe organizaţii, instituţii şi persoane şi-au deschis pagini web, blog-uri etc. pe care se stochează, în mod curent, informaţii şi în limba rromani (v., de pildă, la Ministerul Educaţiei Naţionale, încă din decembrie 1998, Gheorghe Sarău a iniţiat o secţiunea pe pagina www.edu.ro, rezervată învăţământului pentru rromi, în cuprinsul căreia a fost postată foarte multă informaţie în limba rromani (manuale şcolare, cursuri universitare în limba rromani sau despre limba rromani, lucrări de folclor rrom ş.a.). Tot virtual, au fost lansate o serie de cursuri on-line de învăţare a limbii rromani, cum este cel realizat de Gheorghe Sarău, cu concursul Fundaţiei "Divers" din Tg. Mureş – pe a cărei pagină web (**www.divers.org.ro**)[13] este publicat în decembrie 2011 – sau cursul similar realizat de mai mulţi parteneri, stocat pe pagina **www.romaninet.com** (aplicant: Instituto de Enseñanza Secundaria Ribeira do Louro (Spania). Coordonator: Asesoramiento, Tecnología e Investigación S.L. (Spania) The NGO "ETHNOTOLERANCE" (Bulgaria)
Secretariado Diocesano de Lisboa da Obra Pastoral dos Ciganos (Portugalia)
Grup Şcolar "Victor Jinga" (Săcele, Romania)
SC Concept Consulting SRL (Romania) Universitatea din Manchester - Regatul Unit al Marii Britanii). Un alt curs, extras din diferite lucrări ale lui Gheorghe Sarău, a fost, de asemenea, difuzat de Lucian Iancu pe paginile **www.tzigan.ro** şi **www.rromanes.ro**

B. Mass-media (M-m) – în CELRM, parţial ca **Mijloace de comunicare**
a. Audiovizualul
Emisiuni de Radio şi TV (RTV)
1. Emisiuni de radio în limba rromani

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Până la apariţia unor emisiuni rrome, ce aveau să fie transmise integral în limba rromani de posturile regionale ale Radio România (SRR) sau de radiouri private, se cuvine menţionată impresionanta deschidere dovedită - în difuzarea de informaţii din lumea rromilor de factură lingvistică, culturală, şcolară, socială ş.a. - de Radio România[14] şi de studiourile teritoriale de radio[15] (v. de pildă, excelenta emisiunea "Aven Amentza! Cu rromi, despre rromi, pentru rromi", iniţiată, după 1990, de Studioul de radio "Oltenia - Craiova").

În perioada 1999-2003, Trans World Radio – România a emis în limba rromani, din cartierul bucureştean **Ferentari**, ca iniţiativă a Bisericii Baptiste, o emisiune, în care s-a citit textul biblic, în principal tradus de profesoara Camelia Stănescu, din neamul căldărarilor. În 9 noiembrie 2000, directorul executiv al acestui post, dl. Nicolae Vandici, îl ruga pe Gheorghe Sarău să comunice rromilor de pretutindeni programul de iarnă (29 noiembrie 2000 - 24 martie 2001) al radioului Trans World Radio [16], ceea ce s-a şi întâmplat la data de 28 noiembrie 2000[17].

Din anul 2000 şi până azi, la Radioul regional al SRR (Societatea Română de Radiodifuziune) din **Tg. Mureş** se transmite, în limbile rromani şi română, emisiunea pentru rromi, *"Laćhi Baxt",* realizată de actorul rrom Moca Rudolf (iniţial, au fost difuzate 60 de minute în primele trei săptămâni ale fiecărei luni, în zilele de sâmbătă, de la ora 7,00), în ultimii doi ani difuzarea se face, tot sâmbăta, de la 7,10, până la 7,58 (48 de minute), după cum aflăm de la realizatorul Moca Rudolf[18] .

La Radio regional **Timişoara**, din ultima duminică a lunii iunie 2003, trei tineri rromi - Valentin Pepenel (coordonator), Mircea Barbu şi Carmen Marcu redactori în limba rromani – inaugurează *I emisiùna anθ-i rromani ćhib*, cu sprijinul directorului, dl. Mihai Anghel, ce avea să fie transmisă integral în rromani, timp de o oră pe lună, în intervalul 18,00-19,00, răstimp de doi ani, duminică seara, pe lungimea de unde medii (630 Khz). După aceşti primi doi ani şi până în 2008, emisiunea beneficiază de 2h pe lună, adică de 30 de minute difuzate săptămânal, între 18,00-18,30. Din 2008 şi până astăzi (26 mai 2012)[19], emisiunea se transmite, tot duminica, dar între orele 16,00-16,30, redactori fiind, în continuare, Carmen Marcu şi Mircea Barbu. De notat că Gheorghe Sarău a asigurat, între 30 august şi 24 septembrie 2003, timp de patru emisiuni, *Cursul de limba rromani.*

În scurt timp, în anul 2006, dl. Doru Dinu Glăvan, directorul Radioului regional **Reşiţa**, solicită sprijinul echipei timişorene de redactori rromi (Valentin Pepenel[19] şi Mircea Barbu), pentru a se înfiinţa o emisiune similară în limba rromani, cu durata a 30 de minute săptămânal, ce avea să fie realizată de două redactore rrome Jurj Călina şi Loredana Ciurar, apoi doar de aceasta din urmă, ca, în prezent, emisiunea să fie asigurată, în ultimii doi ani, de profesorul de limba rromani, Adi Constantin.

Este de reţinut şi faptul că raportul de activitate al Societăţii Române de Radiodifuziune – 2008 vorbeşte, de pildă, de existenţa unei alte emisiuni rrome, cu durata a 10 minute pe săptămână, la Radio **Iaşi**.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Cu toate acestea, **inexplicabil,** nu există încă o emisiune zilnică în limba rromani, care să fie găzduită de postul naţional, Radio România - **Bucureşti**, deşi s-a manifestat continuu interes în acest sens şi se dispune de resursele umane rrome competente pentru această profesie.

2. Emisiuni de televiziune în limba rromani

Din păcate, atunci când discutăm despre RTV în rromani, România nu se poate compara cu Macedonia, cu Cosovo sau cu Serbia, îndeobşte, nu este ex-Iugoslavia, unde a existat şi s-a perpetuat o mare emoţie etnică din această perspectivă.

După anul 1990, Televiziunea Română a iniţiat mai multe emisiuni dedicate rromilor (parţial şi foarte rar realizate în limba rromani), transmise pe Programele I şi II[20], ca, de exemplu, emisiunile "Convieţuiri"**,** "Din viaţa rromilor", „Primul pas" ş.a., în cadrul cărora se prezintă informaţii generale despre rromi, legate de şcolarizare şi de studiul limbii rromani, despre manuale şcolare şi auxiliare, se transmit reportaje privind cultura rromani, aspecte sociale, agenda politică a rromilor, activitatea ONG-urilor etc. Pe de altă parte, este de notat că redactorul Ion Bîtu a sprijinit iniţiativa deputatului Nicolae Păun, când, în anul 2002, în decurs de câteva emisiuni, profesorul Gheorghe Sarău a ţinut cursul de învăţarea limbii rromani, transmis de TVR 2, denumit *Să învăţăm limba rromani!* [21].

Dar, pe lângă aceste emisiuni, în cadrul cărora s-a vorbit mai mult despre rromi şi nu în limba rromani, au existat (şi există) şi altele - în limba rromani - gestionate de Televiziunea Română, prin studiourile regionale din **Cluj Napoca** (*Amari emisiùna*, redactor: Lavinia Ciurar – Dondoczi, din etnia rromă) şi **Timişoara** ("Traio Romano", din februarie 2004, redactor: Carmen Marcu), având la început câte 15 minute pe lună. După înfiinţarea, în octombrie 2008, a postului naţional **TVR3**, cele două emisiuni au fost integrate emisiunilor destinate celorlalte limbi ale minorităţilor naţionale, cele două redacţii dispunând de câte 34 minute la 6 săptămâni, cu transmisie lunea, de la ora 12,45, difuzate, de regulă, în prima şi în penultima săptămână a lunii). De bună seamă că materialul trimis la TVR 3 spre difuzare este utilizat şi de cele două televiziuni (din Timişoara şi Cluj), pe plan local.

În 16 martie **2009**, TVR3 a transmis la nivel naţional, în emisiunea generică, *Toţi împreună,* prima emisiune, la acest post, în limba rromani, subtitrată în română, realizată de prof. univ. dr. Gheorghe Sarău[22], căreia i-a mai urmat o altă emisiune, de acesta dată fiind vorba de o discuţie purtată de Gheorghe Sarău cu tânărul rrom Arun Durancea[23]**.** Inexplicabil, deşi Gheorghe Sarău şi Ion Bîtu înregistraseră alte două emisiuni în limba rromani cu sculptorul rrom Marian Petre şi cu profesorul bihorean rrom, Ionel Cordovan, TVR 3 a sistat – fără explicaţii - transmiterea acestor două emisiuni, experimentul luând astfel sfârşit.

Informaţii despre limba rromani şi rromi au transmis şi unele televiziuni particulare nerrome, ca TV SOTI[24], Antena 1, Realitatea TV, Pro TV, OTV etc**.** Unele emisiuni ale rromilor au fost găzduite de posturi de televiziune private, religioase, pe durate determinate, (de amintit, aici,

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

emisiunea Laviniei Stoica *Dincolo de bariere*, de la "TV Speranţa"[25] şi emisiunea realizată şi prezentată de tânărul rrom gabor, Iancu Gabor, în cadrul unui studiou TV din Buzău, www.*vinosivezitv.ro,* în parteneriat cu *www.lightchanneltv.ro*; a se vedea, de pildă, Emisiunea „Vino şi vezi!" (Light Channel Tv.ro), de duminică, 28 februarie 2010, ora 20,00, cu tema *Rromii şi educaţia - limba rromani,* când Delia Grigore - în discuţie cu realizatorul, Iancu Gabor - face referiri laudative la activitatea de promovare a limbii rromani întreprinsă de Gheorghe Sarău în România ş.a.

Dar, un loc aparte îl ocupă **longeviva emisiune** „Caravana rromilor" (la început: „De-a alba - neagra"), difuzată duminica după amiaza la OTV, realizată de Partida rromilor Pro Europa, în cadrul căreia se transmit, uneori în limba rromani, interviuri, cântece, poezii, piese de teatru etc., cei doi prezentatori protagonişti - actorii Zita Moldovan şi Sorin-Aurel Sandu -, fiind vorbitori nativi ai limbii rromani.

Sunt de apreciat, de asemenea, iniţiativele venite dinspre ONG-urile rrome şi nerrome, în cadrul unor proiecte şi campanii derulate, îndeosebi, cu fonduri europene, de a se realiza emisiuni dedicate rromilor (dar, din păcate, nici acestea nu au fost în limba rromani)[26], prin închirierea – pe durată determinată – a spaţiului de emisie, la televiziuni ca: TVR2, B1 TV etc., cum au fost emisiunile: „Rom european", „Despre noi, rromii" ş.a.

Dacă la Skopje, în Macedonia, există, încă din anul 1999, două **televiziuni particulare** concurente, în România abia în ultima vreme au apărut astfel de iniţiative. În urmă cu doi ani, Ninel Potârcă, rrom căldărar, preşedinte al Patronatului rrom, a deschis, la Bucureşti, o televiziune particulară, "BAHTv", care - din păcate – ca şi emisiunile anterior menţionate, promovează într-o extrem de mică măsură exprimarea în limba rromani.

3. Afişe / Înscrisuri/ Inscripţionări (A/Î)

Şi materialele din acestă categorie, editate în limba maternă rromani, contribuie eficient nu numai la informare sau pentru scopurile imediate pentru care au fost concepute, dar servesc şi la inducerea formei normate, îngrijite, a limbii, la cultivarea şi la constituirea arsenalului de dovezi din diferitele perioade de evoluţie a limbii, ca forme atestate. Tot aici pot fi încadrate **BP** (bannere, panouri publicitare, zoom etc.), evident editate în limba rromani.

Nu în ultim rând, *plăcuţele în limba rromani*, reprezentând denumirile localităţilor în care vieţuiesc rromii (în proporţie de cel puţin 20%) şi ale instituţiilor publice de sub tutela lor (în conformitate cu prevederile art. 76 - alin (4) din Legea nr. 215/2001) ar trebui să fie cu mult mai mult prezente în aşezările cu rromi. Din păcate, deşi, conform recensământului din 2002, existau 79 de autorităţi ale administraţiei publice locale în care rromii treceau de pragul de 20% din totalul populaţiei, totuşi, numărul de inscripţionări în limba rromani pentru aceste localităţi şi pentru instituţiile lor este extrem de mic.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

b. Publicaţii

1. Reviste (R)

După căderea comunismului în decembrie 1989, apar în România, începând cu anul 1990, primele publicaţii rrome, în paginile cărora au fost tipărite, sporadic, şi mostre de limbă rromani, creaţie literară în această limbă etc., ca, de pildă revista *O glaso ăl romengo* ["Glasul rromilor"], *Aven Amentza* ["Veniţi cu noi!"], *«Şatra liberă», «Divano romano»* [„Sfatul rrom"], *«Neo drom»* [„Drum nou"], *«Nicovala», «An gre»* [„Înainte!"]. Din anul 1992, apar alte publicaţii, ca: „*Asul de teflă",* din 1997 - „*Rromathan" (Than rromano)* [„Vatra rromilor"], din 2000 se publică *"Romano lil"* ["Buletinul rrom"], iar din 2001 – revista tinerilor rromi clujeni *"Interetnica"*, a tinerilor rromi bucureşteni, *"Proetnica"* şi revista timişoreană *[E] Rromenqe Lumja*[27].

Din păcate, cu excepţia "Asului de treflă", care, în perioada 2000-2001, a avut o apariţie bilingvă, putem afirma că nu a existat încă în România o publicaţie cu apariţie integrală în limba rromani şi pe o durată apreciabilă.

2. Ziare (Z)

Curios sau nu, în România nu s-a înregistrat nicio iniţiativă de a se fi tipărit un ziar al rromilor, o astfel de întreprindere necesitând resurse financiare sigure, dar, mai ales, resurse umane calificate şi dedicate unui asemenea scop.

Ceea ce este lăudabil însă este faptul că în România s-au format, prin mai multe tipuri de pregătire (facultăţi, dar şi în cadrul Centrului de Jurnalism Independent), ziarişti rromi, care, din păcate, deşi foarte bine pregătiţi, nu îşi desfăşoară activitate jurnalistică în beneficiul limbii rromani, ci la o serie de ziare şi reviste publicate în limba română[28].

3. Broşuri (B) şi 4. Pliantele (PL)

Un mijloc eficient, atractiv, "manipulatoriu" am spune, sunt textele scurte scrise în limba rromani, simplu expuse, care - pe lângă scopul pragmatic urmărit - contribuie eficient la inducerea în rândul vorbitorilor cunoscători ai scris-cititului în limba rromani a formei îngrijite a limbii rromani. După 1990, au apărut mai multe broşuri, pliante informative, fluturaşi etc. în limba rromani ori bilingv sau trilingv, ceea ce a sporit înţelegerea mesajului de transmis. Este, în continuare, recomandată existenţa unei asemenea producţii sporite de texte rrome în acest mod de prezentare.

Instituţii şi produse culturale) – (IPC), în CELRM: **"Activităţi şi facilităţi culturale"**

Sediul de drept al "culturii rrome" ar fi, evident, Centrul Naţional de Cultură al rromilor (CNCR) din Bucureşti, înfiinţat prin H.G. nr.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

834/2003, în subordinea Ministerului Culturii şi Cultelor, având ca obiective, pe de o parte, conservarea şi promovarea culturii tradiţionale rrome şi, pe de alta, structurarea şi difuzarea culturii moderne rrome.

Centrul Naţional de Cultură al rromilor „Romano Kher", condus în primii ani de interpretul de muzică uşoară, Doru Tufiş, este coordonat, de patru ani, de directoarea Mihaela Zătreanu. În ultimii doi ani, CNCR – RKh şi-a amplificat şi şi-a diversificat activitatea de promovare a limbii rromani prin produşi culturali în această limbă, organizând un concurs de proiecte pentru încurajarea creaţiei literare în limba rromani, în anii 2011 şi 2012, susţinând, în acelaşi timp, o serie de spectacole ale teatrului rrom cooptat (condus de Sorin – Aurel Sandu) şi ale ansamblului artistic propriu „Grigoraş Dinicu".

De notat sunt şi activităţile consacrate, cu concursul Ministerului Culturii şi Patrimoniului Naţional, *Zilei Dezrobirii rromilor* (v. evenimentul din 21 februarie 2011, cu invitaţii Gheorghe Nicolae, Gabriel Alexandrescu, Gheorghe Sarău).

Dar, CNCR – RKh, cu un sediu propriu nefinalizat încă, cu un buget mai mult decât insuficient, nu poate, din păcate, să aibă o contribuţie mai mare în ceea ce priveşte prezervarea, promovarea şi cultivarea valorilor culturale rrome prin mijlocirea limbii rromani.

În viziunea noastră, ţintele strategice, componentele şi produşii culturali în limba rromani ar putea căpăta, în cazul României, designul următor:

1. PE – Producţie editorială (= cultura scrisă) în limba rromani pentru valorificarea şi
valorizarea creaţiei literare culte şi populare: poezie, proză, teatru, alte producţii artistice de sorginte cultă şi populară, cercetări bibliografice, de arhivă pentru toate domeniile culturale rrome
2. M – Muzeul rromilor şi secţii cu prezentare în limba rromani
3. T –Teatru (instituţia) şi piese de teatru în limba rromani
4. F – Filme în limba rromani şi traduceri în limba rromani ale unor producţii
cinematografice
5. FM – TMC - Folclor muzical şi texte muzicale culte în rromani, repertoriu vocal în limba rromani (în spectacole şi ca DVD, CD, casete audio şi video)

1. Producţie editorială (PE), cultură scrisă în limba rromani

Valorificarea şi valorizarea creaţiei literare populare şi culte rrome (poezie, proză, teatru, alte creaţii de provenienţă populară şi cultă, folclorul muzical, muzica însoţită de text rrom, producţii ale tuturor artelor pe tematica rromă, cercetări bibliografice, de arhivă pentru toate domeniile culturale rrome etc.) presupun eforturi lingvistice şi culturale susţinute, pasiune pentru nobilele obiective de a se prezerva patrimoniul cultural în limba rromani şi, respectiv, de a se cultiva această limbă şi de a se crea continuu prin mijlocirea ei.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Din fericire, în opinia noastră, România deţine, în perioada contemporană (1990-2012), **locul de frunte** în raport cu oricare din ţările lumii, atunci când vorbim de producţia de carte în limba rromani ori consacrată limbii rromani, luând aici în calcul tot ceea ce înseamnă tipărituri (manuale şcolare şi auxiliare, cursurile universitare, cărţi de proză şi poezie, teatru, culegeri de folclor, cărţi de cântece rrome, traduceri în limba rromani, bibliografii, cronici, memorialistică, texte rrome editate ca broşuri, pliante, fluturaşi etc etc.). **Din păcate,** spaţiul nu ne permite să prezentăm toate aceste apariţii de după 1990, dar despre ele se poate afla din lucrarea noastră recentă, *Cronica rromă (1990-2011)*. Ediţia I (Editura Universităţii din Bucureşti, 2012, 274 p.) sau din bibliografii[29] .

2. Muzeul rromilor şi secţii cu prezentare în limba rromani (M)

Deşi exista resursa umană rromă, superior pregătită, Delia Grigore (care a funcţionat ca muzeograf la Muzeul Satului, între 1995-2002, beneficiind şi de o îndrumare specială din partea Irinei Nicolau), deşi Delia Grigore avea o colaborare excelentă cu responsabilul pe probleme de cultură a rromilor de la vremea aceea, dl. Vasile Ionescu, din Ministerul Culturii, din păcate, nu s-a realizat - nici atunci şi nici până în prezent - un muzeu al rromilor, cei doi exponenţi ai culturii rrome nereuşind să depăşească faza de bune intenţii, mai ales în perioada când Fundaţia „Aven Amentza" şi organizaţia ŞATRA - A.S.T.R.A. - Alianţa Studenţilor şi Tinerilor Rromi Antirasişti înregistrau o activitate susţinută în plan cultural rrom. Totuşi, sunt de evidenţiat, mai cu seamă pentru perioada 1991-2002, expoziţiile de artă tradiţională rromă, târgurile meşteşugarilor rromi, zilele comemorative privind dezrobirea, deportările şi holocaustul rromilor, conferinţele şi reuniunile de lucru, balurile studenţilor rromi, spectacolele organizate, lansările de carte, pichetările şi acţiunile cu caracter militantist etc.(de amintit că Vasile Ionescu iniţiase, în 1990, revista *Aven Amentza,* iar din 1991 înfiinţase Fundaţia "Aven Amentza", cu sediul în Bucureşti). Muzeul rrom, cu texte de ghidaj în limba rromani, ar fi mai mult decât necesar.

3. Teatru (instituţia) şi piese de teatru în limba rromani

La noi, *Teatrul rrom* (ca instituţie şi ca piese jucate în limba rromani) nu a constituit o iniţiativă guvernamentală, ci una venită din partea neguvernamentală, în cadrul proiectului cu fonduri PHARE „Paşi spre toleranţă", derulat de AMP (Agenţia pentru Monitorizarea Presei „Academia Caţavencu"), rromani Criss, în parteneriat cu McCann Erickson şi Ministerul Educaţiei şi Cercetării, prilej cu care, în setul de activităţi ale proiectului, a figurat şi punerea în scenă a comediei caragialiene „O noapte furtunoasă", **în limbile română şi rromani**, în **28 august 2002**, la Teatrul Mic din Bucureşti, jucată – cu o singură excepţie (studentul, de-atunci, la teatru, Sorin - Aurel Sandu, în rolul lui *Chiriac*) - de actori amatori, tineri rromi studenţi din organizaţia rromani Criss (Mariana Roman – *Ziţa;*

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Mariana Dincă - *Veta;* Marius Tabă – *Jupân Dumitrache;* Cristian Buceanu - *Nae Ipingescu*; Georgian Luncă – *Rică Venturiano;* Iulian Dincă – *Spiridon*), reuniţi în trupa de teatru "Magia Romani", în regia lui Stefan(is) Lupu. La spectacol, între alţii, au fost de faţă: deputatul Mădălin Voicu, directorul Teatrului Mic - Florin Calinescu, consilierul pentru limba rromani şi rromi Gheorghe Sarău din Ministerul Educaţiei şi Cercetării.

Ulterior, actorul rrom Sorin-Aurel Sandu ia iniţiativa pregătirii acestei piese în variantă rromă, traducând piesa în rromani şi cooptând actori rromi în acest scop. Astfel, **prima reprezentaţie de teatru în limba rromani**, cu public, **neoficială**, are loc la Sala de spectacole a „Jewish Community Center" din Bucureşti, în **30 august 2010**, iar **premiera oficială** a spectacolului *"Jekh răt lisăme"* [O noapte furtunoasă] are loc însă în data de **16 septembrie 2010**, la Teatrul „Masca" din Bucureşti (sala din Cartierul Militari), evenimentul fiind precedat de un concert de muzică rromani oferit, în faţa Teatrului, de formaţia „Mahala Rai Banda". Spectacolul, jucat de actori profesionişti rromi, a fost realizat după o traducere şi adaptare în limba rromani a comediei lui I. L. Caragiale, semnată Sorin Aurel Sandu, şi a fost pus în scenă de Asociaţia Culturală "AMPHITHEATRROM"**,** în cadrul proiectului *"Parol, monşer, Caragiale în limba rromani"* - *Teatru rromanes*, sprijinit financiar de Agenţia Naţională pentru rromi, de Partida rromilor "Pro-Europa" şi de Agenţia de Dezvoltare Comunitară "Împreună", iar logistic de către Centrul Naţional de Cultură a rromilor (unde s-au desfăşurat cele mai multe repetiţii) şi de rromani CRISS. Partenerul media a fost Asociaţia Jurnaliştilor rromi din România. **Echipa de actori** de la **premiera oficială** a spectacolului "Jekh răt lisăme" a fost constituită din: Sorin Aurel Sandu – *în dublu rol: Chiriac* şi *Ziţa;* Zita Moldovan – *Veta;* Rudy Moca – *Jupân Dumitrache;* Marcel Costea – *Ipingescu;* Mădălin Mandin – *Rică Venturiano;* Dragoş Dumitru – *Spiridon.* Maistru de lumini şi sunet: Adrian Sandu, Scenografia: Rudy Moca, Regia artistică: Rudy Moca şi Sorin Aurel Sandu.

Piesa avea să fie jucată de mai multe ori în Bucureşti şi în alte localităţi în anul 2010, dar, în anul următor, în **2011**, Asociaţia Culturală "AMPHITHEATRROM" a început o nouă serie de reprezentaţii în ţară ale spectacolului "Jekh răt lisăme", cu o distribuţie parţial modificată, cu echipă tehnică, la fel, completată, după cum urmează: Sorin Aurel Sandu – *în dublu rol: Chiriac* şi *Ziţa;* Zita Moldovan – *Veta;* Marcel Costea – *Jupân Dumitrache;* Pavel Bîrsan – *Ipingescu;* Mădălin Mandin – *Rică Venturiano;* Dragoş Dumitru – *Spiridon;* Regizor tehnic: Adrian Sandu; Inginer de sunet: Adrian Lupaşcu; Maistru de lumini: Răzvan Dumitrescu; Scenografia: Rudy Moca; Regia artistică: Rudy Moca şi Sorin Aurel Sandu. **Şi mai important**, în anul 2011 s-au desfăşurat mai multe reprezentaţii ale acestei piese de teatru în diferite localităţi [30] .

Deşi nu în limba rromani, tânăra actriţă rromă **Alina Şerban** susţine, „pe cont propriu", mai multe reprezentaţii ale spectacolului individual, *Declar pe propria răspundere* (v., de pildă, spectacolele ţinute în Bucureşti, în 4 apr. 2011, la Teatrul LUNI de la Green Hours, cel de

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

miercuri, 7 septembrie 2011, în cadrul "Galei egalităţii de şanse", desfăşurat la Casa de Cultură a Studenţilor etc[31] .

La rândul său, actorul rrom **Rudi Moca** dezvoltă o adevărată producţie teatrală la Târgu Mureş. De pildă, este notabilă punerea în scenă, de către actori rromi, a spectacolului de teatru pentru copii şi tineret, intitulat ,,Împărăţia regelui Baxt", o dramatizare realizată de actorul rrom Rudy Moca, după basme şi legende rome din Transilvania[32], dar şi a unor piese în limba rromani, ca "Roata sorţii – A sors kereke – I róta le trajosqi", în cadrul proiectului "Tradiţii Rome la Rampă", sprijinit financiar de către Administraţia Fondului Cultural Naţional (premiera a avut loc în seara zilei de 15 noiembrie 2011, în Bastionul Dogarilor din Cetatea Târgu Mureş)[33].

Din fericire, când vorbim de teatru "rrom", de actori "rromi", România dispune de un mare potenţial, de resursă umană rromă calificată[34].

4. Filme în limba rromani şi traduceri în limba rromani ale unor producţii cinematografice (F)

Şi acesta este, de asemenea, un capitol încă descoperit. Nu ne referim la filme documentare[35] sau la filme artistice realizate de regizori străini ori români în diferite limbi, altele decât limba rromani, ci la producţii cinematografice **în limba rromani**, respectiv, la pelicule de tradus în limba rromani.

5. Folclor muzical şi texte muzicale culte în rromani, repertoriu vocal în limba rromani (în spectacole şi ca DVD, CD, casete audio şi video) – FM - TMC

Cât şi când se cântă în limba rromani la noi? Deşi prima consemnare a limbii rromani în România este legată de notarea textelor a două melodii rrome la anul 1639[36], am putea spune că, în prezent, vorbim încă de puţine studii consacrate muzicii rromani şi de şi mai puţine produse muzicale în această limbă (dacă este să ne comparăm cu numărul foarte mare de discuri, casete, CD-uri, DVD-uri, de cântece interpretate în limba rromani la radio şi TV în ţări precum Bulgaria, Cosovo, Macedonia, Serbia ş.a.).

Dacă în România comunistă (epoca stalinistă) casa oficială de discuri, Electrecord, edita, totuşi, discuri pe care se includeau, sporadic, şi cântece interpretate în limba rromani (de Dona Dumitru Siminică, rromica Puceanu ş.a.), dacă la nunţi şi alte ocazii se puteau auzi cântări ale lăutarilor rromi în această limbă, ne-am fi aşteptat ca după 1990 să asistăm la o amploare a fenomenului. Din păcate, producţia este modestă, atât sub aspectul publicaţiilor, studiilor şi cercetărilor[37], dar, mai ales, din perspectiva textelor rrome cântate[38].

Administraţie şi servicii publice/ Justiţie/Legislaţie/Translaţii

Limba rromani, prin încadrarea ei nepotrivită, în CELRM, într-o categorie inferioară realităţii (în Partea a II-a şi nu în Partea a III-a), în condiţiile în care aria de răspândire a acesteia şi a vorbitorilor ei acoperă

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

întreaga ţară, trebuie să fie încurajată, astfel încât în instituţiile statului aceasta să poată fi vorbită nestânjenit, atât de cetăţenii rromi, cât şi de funcţionari. Pe de altă parte, în şedinţele consiliilor locale, cu prilejul tuturor întrunirilor de lucru desfăşurate în acele localităţi sau instituţii din subordinea lor, unde este atins pragul de 20% vorbitori rromi, utilizarea limbii rromani trebuie să fie un act de normalitate, la fel inscripţionările bilingve legitime (conform art. 76 - alin (4) din Legea nr. 215/2001).

Agenţia Naţională pentru rromi, Birourile Judeţene pentru rromi (BJR-urile) din cadrul Prefecturilor, consilierii şi experţii rromi din primării trebuie să fie primii partizani şi propagatori ai limbii rromani în **instituţiile de la nivel local**. Din păcate însă, foarte mulţi dintre aceştia, fie nu vorbesc limba rromani (şi nu dovedesc interes în direcţia învăţării ei!), fie demonstrează comoditate lingvistică în contactele lor cu vorbitorii rromi. Este, de pildă, lăudabila prezenţa unor tineri funcţionari publici rromi, care utilizează preponderent limba maternă rromani în comunicarea lor cu co-etnicii rromi (ca ex., Ana Răducanu de la Prefectura Buzău constituie un asemnea exemplu bun).

Totodată, cetăţenii rromi, vorbitori ai limbii rromani, tebuie încurajaţi, în permanenţă, de autorităţi ca să-şi scrie cererile, memoriile, sesizările etc. în propria limbă.

Similar, în **justiţie** se impune utilizarea pe scară mult mai largă a limbii rromani (încurajarea depoziţiilor în instanţă în limba în care gândesc persoanele aflate în proces, asigurarea translatorilor şi traducătorilor necesari).

România dispune, din fericire, de un număr suficient de translatori şi traducători certificaţi de Ministerul Justiţiei şi de Centrul de Perfecţionare în Cultură (de pe lângă Ministerul Culturii din România) în ultimii ani, în urma demersurilor întreprinse de Gheorghe Sarău, Delia Grigore şi Mihaela Zătreanu pe lângă instituţia care atestă traducătorii pentru diferite limbi. De ex., în sesiunea din 2010, au fost certificaţi mai mulţi traducători pentru limba rromani (Ionuţ Filişan, Sorin Cristian Moisescu, Aurel Sandu (Sorin, actorul), Norica Costache, Cincă Gheorghe, Tache Lepădatu, Monica Fleican, Elena Motaş ş.a.), alţii, ca absolvenţi ai secţiei de limba şi literatura rromani, s-au acreditat în ultimii zece ani direct la Ministerul Justiţiei, iar alţii au urmat un masterat în traduceri în/din limba rromani, între 2010-2012 (la secţia de limba şi literatura rromani a Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine – Universitatea din Bucureşti: Ionel Cordovan, Elena Radu, Rodica Bătrâna, Cristian Pădure, Tache Lepădatu, Cătălina Olteanu şi Lavinia Pencea). De remarcat şi faptul că unii dintre foştii studenţi ai secţiei de limbă rromani sau dintre traducătorii certificaţi în România de cadrele didactice de limba rromani ale Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine – Bucureşti asigură traduceri şi translaţii, în mod curent, pentru structuri internaţionale sau româneşti (inclusiv pentru activităţi ale Consiliului Europei şi ale Uniunii Europene).

Schimburi transfrontaliere

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

În CELRM, la *Articolul 14,* se vorbeşte de *Schimburi transfrontaliere,* care, după părerea noastră, constituie un parametru interdisciplinar şi care, de asemenea, trebuie să se regăsească la nivelul tuturor celorlalte articole, căci, în fapt, este vorba de o colaborare din perspectiva prezervării şi dezvoltării limbilor regionale şi minoritare, în cazul nostru, a limbii rromani. **Din fericire**, România este prezentă **exemplar** în cadrul unor proiecte lingvistice rrome internaţionale încă din anul 1990, realizând schimburi de acest tip, dar, mai mult, furnizând expertiză lingvistică şi din perspectiva implementării limbii rromani la nivel şcolar şi universitar. Nu ne permite aici spaţiul să vorbim despre transferul de expertiză în alte ţări, despre cât de mult sunt apreciate şi preluate manualele şcolare şi cursurile universitare de limba rromani editate în România în alte ţări, despre sistemul de pregătire a resurselor umane multiplicatoare în sistem şcolar a studiului limbii rromani, despre impresionanta producţie de tipărituri în limba rromani etc etc. Evident, în lucrarea noastră (Sarău **2012**), se pot repera aceste dovezi ale colaborării trasfrontaliere, datorate îndeosebi excelentelor resurse umane din domeniul limbii rromani existente în România.

Concluzii

În România, prin raportare la bogatul şi valorosul arsenal de rezultate din domeniul, aflat în simbioză, cel **lingvistico-educaţional**, contribuţia celorlalte sectoare cu competenţe în prezervarea şi cultivarea limbii rromani a fost fragmentar şi inegal susţinută, fiind încă reprezentată de dovezi puţine, timide şi fragile, vizibile artizanal, incoerente şi confuze, ceea ce ne determină să înnoim recomandarea ca experimentul lingvistico-educaţional să fie preluat cât mai grabnic ca model, dezvoltat şi înnobilat cu noi abordări pe tărâmul prezervării şi cultivării limbii rromani în toate sferele vieţii sociale, deopotrivă, în România şi în toate ţările în care trăiesc rromii.

Totodată, finanţatorii europeni şi naţionali trebuie să demonstreze grijă suficientă faţă de limbile în pericol, să ceară, prin criteriile de finanţare, câştigătorilor de granturi pentru programe destinate rromilor, să dovedească respectul cuvenit faţă de prezervarea şi cultivarea limbii materne rromani, faţă de mândria etnică rromă, faţă de reconstrucţia identitară rromă, în general, alocând fondurile necesare.

Note

1 Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare (CELRM) a fost adoptată de Comitetul Miniştrilor al Consiliului Europei, la Strasbourg, la 25 iunie 1992, fiind deschisă spre semnare la 5 noiembrie 1992, în acelaşi loc şi intrând în vigoare la 1 martie 1998. România a semnat CELRM la 17 iulie 1995. Pregătirea în vederea ratificării a fost realizată de DRI – Guvern în mai multe etape (v., de ex., seminarul consacrat pregătirii textului pentru ratificarea *Cartei Europene a Limbilor Regionale şi Minoritare* (Mangalia, 12–14 februarie 2002) ş.a. După aderarea României la structurile europene la 1 ianuarie 2007, Parlamentul României a adoptat *Legea 282 din 24 octombrie 2007 pentru ratificarea Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare, adoptată la Strasbourg la 5 noiembrie 1992* (text publicat în Mof nr. 752/6 nov. 2007), în baza căreia se produce ratificarea la data de 29

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

ianuarie 2008 (intrând în vigoare la 1 mai 2008). **O primă evaluare** a CELRM din partea societăţii civile româneşti – după aproape doi ani şi jumătate de la ratificare – a fost finanţată de AFCN (= Administraţia Fondului Cultural Naţional), tipărindu-se volumul editat de Monica Căluşer, *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare în România. Între norme şi practici,* Cluj Napoca: Fundaţia CRDE (= Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2009, 160 p., ISBN 978-973-7670-14-4), cu date culese de colectivul de autori în perioada 1 martie – 31 iulie 2009, din păcate analiza fiind rezervată preponderent celor 10 idiomuri cu protecţie lingvistică avansată (limbile din Cap. III al CELRM), în rândul cărora *limba rromani, pe nedrept, nu figurează.* **O altă evaluare**, *Multilingvism şi limbi minoritare în România* (Bucureşti: Academia Română; Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti"), publicată de Nicolae Saramandu şi Manuela Nevaci, a fost lansată la 25 sept. 2009, cu prilejul *Zilei europene a limbilor*, organizată de Guvern - Departamentul pentru Relaţii Interetnice şi Reprezentanţa Comisiei Europene în România, la sediul Reprezentanţei CE din Bucureşti (în care, la p. 38, se arată: *„[...] În România, eforturile de standardizare sunt în primul rând rezultatul muncii profesorului Gheorghe Sarău, care a alcătuit o variantă purificată a limbii romani, folosită acum în învăţământ"*). La rândul lor, **autorităţile** româneşti au pregătit periodic informări la nivel de ţară, încă din decembrie 2008, *Primul raport periodic privind aplicarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare în România* fiind MIN-LANG/PR (2010)11 (280 p. în versiunea românească, cu informaţie până în anul 2009 inclusiv), căruia i-au urmat o serie de consultări ale Comitetului de experţi al Consiliului Europei cu reprezentanţi şi instituţii din România (v. prima vizită de monitorizare, din perioada 14-17 martie 2011, întreprinsă în ţara noastră de către Comitetul de experţi, pentru a se monitoriza modul de aplicare la noi a CELRM, ce avea să fie finalizată cu un prim raport de opinie al Comitetului de experţi (decembrie 2011), transmis autorităţilor româneşti spre analiză, observaţii şi comentarii). A doua vizită de monitorizare va avea loc ***în această lună, mai 2016,*** în România.

[2] **v.** Sarău, Gheorghe, *Planificarea lingvistică pentru limba rromani în România (1990-2011),* p. 271-296 în vol. „Horváth, István şi Nastasă, Lucian [editori:] **2012**, *Rom sau Ţigan? Dilemele unui etnonim în spaţiul românesc.* Coordonatoare volum: Daniela Tarnovschi din partea Fundației inițiatoare și finanțatoare, Soros România], Cluj [Napoca]: Editura Institutului Pentru Studierea Problemelor Minorităţile Naționale [ISPMN], 352 p. [ISBN: 978-606-8377-06-3]"

[3] Idem.

[4] **2011** Sarău, Gheorghe, rromani *language standardization and teaching difficulties and solutions*, în „A Festschrift for Nadia Anghelescu. Edited by: Andrei A. Avram, Anca Focşeneanu, George Grigore" (Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 459-464). Cu titlul *Difficulties and Solutions in the Rate- Setting and Teaching of Rromani in Romania*, o variantă a articolului avea să fie publicată şi în volumul „Zbornik Svjetski Dan Romskog Jezika [Proceedings of World Day of the rromani Language, 03 - 05 November 2010; 03.-05. Studenog 2010. godine], editat şi lansat de Fundaţia *Kali Sara*, la Zagreb (p. 45-48), cu ocazia ediţiei a IV-a a Zilei Internaţionale a Limbii Rromani, eveniment desfăşurt în perioada 3-6 nov. 2011; **2011** Sarău, Gheorghe, *The Linguistic Planning of Romany Language in Romania*, în „Research Topics. A Selection of Papers presented at the Annual Conference of the Faculty of Foreign Languages and Literatures" (Bucharest, 7-8 November 2008). Editor: Luminița Munteanu, București: Editura Universității din București, pp. 79-85; **2011** Sarău, Gheorghe, *1990-2010: L'enseignement du rromani* (p. 22-27) şi *1990 – 2010: The teaching of rromani* (p.130–135), în "Ètudes tsiganes". Experiences Europeennes: savoir et savoir-faire des Roms et Gens du voyage – European Experiences - knowledge and know how of Roma and Travellers, Revue trimestrielle, numéro 41-42, Paris; **2011** Sarău, Gheorghe, participare în HR, la Zagreb, la a IV-a ediţie a Zilei Internaţionale a Limbii Rromani, în perioada 3-6 nov. 2011. Prezentarea lucrării, *Cum s-a realizat planificarea lingvistică în România pentru limba rromani în sistemul de învăţământ* [în data de 4 noiembrie 2011, în cadrul ceremoniei desfăşurate la Facultatea de Filozofie – Univ. Zagreb, cu acest prilej; Sarău, Gheorghe **2010**, **1.** *Planificarea lingvistică pentru limba rromani în România* şi **2.** *Rrom sau Ţigan. Alte argumente*, la conferinţa „Limba rromani – între fundamentele naţiunii rrome" (organizată de: Centrul Naţional de Cultură a rromilor –

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Romano Kher din cadrul Ministerului Culturii şi Patrimoniului Naţional, Centrul Cultural „Amare Rromentza”, Institutul Media pentru Diversitate, Asociaţia Culturală „Ghi Romano”, Bucureşti, 16-17 dec. 2010; **2009** Sarău, Gheorghe, *Limba rromani. Planificarea lingvistică în România între 1990-2008*, în vol. „O evaluare a politicilor de producere a bilingvismului”, ISPMN = Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj Napoca, p. 195-197; **2008**, *Limba rromani. Planificarea lingvistică în România între 1990-2008*, în „Elena Macavei [Coordonator]: *Ţiganii: rromii. Realităţi şi perspective,* Sibiu: Editura Asociaţiunii Astra, p. 179-191 [textul prezentării la simpozionul „Educaţia şi integrarea socială a populaţiei de etnie romă”. Abordări istorice, sociale, etnografice, culturale, psihologice, pedagogice, 10–11 octombrie 2008, Organizatori: ASTRA (= Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român), Instituţia Prefectului Judeţului Sibiu, Consiliul Judeţean Sibiu şi Universitatea “L. Blaga” Sibiu]; Sarău, Gheorghe **2008** [Prezentarea modelului de *Implementare a limbii rromani în sistemul şcolar şi universitar din România*], în cadrul atelierului „Limba rromani în context socio-politic”, desfăşurat cu prilejul Şcolii de vară a Universităţii Central-Europene (CEU-SUN), la Cluj Napoca, 12 iulie 2008, orele 17,30-18,00. [Moderator: Yaron Matras-Universitatea Manchester, 50 participanţi din diferite ţări]; Sarău, Gheorghe **2008**, *Limba rromani. Planificarea lingvistică în Romînia,* comunicare prezentată la seminarul „Cultură rromă sau culturi ale grupurilor de rromi?”. Consultare publică cu experţi naţionali şi internaţionali, Timişoara, 21 noiembrie 2008 [organizat, la Universitatea de Vest – Timişoara, de Centrul Naţional de Cultură al rromilor, Institutul Intercultural Timişoara]; Sarău, Gheorghe **2008**, *Limba rromani. Planificarea lingvistică în Romînia,* comunicare prezentată la Sesiunea de comunicări ştiinţifice a Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine-Universitatea din Bucureşti, vineri, 7 noiembrie 2008; Sarău, Gheorghe **2005**, *La langue rromani dans l’enseignement*, «Ètudes tsiganes», volume 2/2005, Revue trimestrielle, numéro 22, p. 42-45 ş.a. Demne de consemnat sunt şi primele dări de seamă referitoare la debutul iniţiativelor româneşti de promovarea limbii rromani în şcoli: Sarău, Gheorghe **1997**, *Limba rromani în contextul drepturilor lingvistice ale minorităţilor*, "Asul de treflă", Anul V (1997), nr. 61, p. 5; Sarău, Gheorghe **1997**, *Scurt istoric al învăţământului în limba rromani*, "Asul de treflă", Anul V (1997), nr. 62, p. 12-13; Sarău, Gheorghe **1997**, *Scurt istoric al învăţământului în limba rromani. Studiul limbii rromani la nivel universitar***,** "Asul de treflă", Anul V (1997), nr. 63, p. 8-9; Gheorghe Sarău **1998**, *Din istoricul învăţământului în limba rromani*, "Asul de treflă", Anul VI (1998), nr. 64, p.11 ş.a.

[5] E de remarcat faptul că, spre deosebire de alte statistici româneşti privitoare la rromi, cele din evidenţele Direcţiei Minorităţi din cadrul MECTS se arată a fi cele mai grăitoare, fiind realizate anual şi cu aportul mai multor resurse umane rrome din sistemul educaţional. Prima statistică a fost realizată de prima inspectoare pentru rromi, Ina Radu, în anul 1990, iar din 1998 şi până în prezent astfel de statistici au fost elaborate, anual, de actualul consilier pentru limba rromani şi rromi, Gheorghe Sarău, cu sprijinul inspectorilor pentru problemele educaţionale ale rromilor de la nivelul celor 42 de inspectorate şcolare judeţene.

[6]1996 Gheorghe şi Ioan Vaida [trad.], *Evanghelia pala o Marco. Romaní (dialectul căldărarilor)-română*, Bucureşti, Printisardo catar e Societatea Biblică Interconfesională anda-i România, 77 p. [referat de specialitate: Gheorghe Sarău]; **1996** Bârniş, Ştefan [traducerea în limba romaní...], *Evanghelia pala o Matei. Rromaní (dialectul ursarilor) - româna*, Bucureşti: Printisardo catar e Societatea Biblică Interconfesională anda-i România [referat de specialitate: Gheorghe Sarău], 108 p. Tot ca iniţiativă a Societăţilor Biblice Unite din Londra, în anul **1997** se desfăşoară în Austria, la Neustadt, în perioada 14-19 apr. l997, *Seminarul internaţional pentru traducerea Bibliei***,** unde iau parte şi traducătorii cooptaţi de Societatea Biblică Interconfesională din România: Gheorghe şi Ioan Vaida, Camelia Stănescu, Ştefan Bîrniş, Gheorghe Sarău. În anul **1997**, Camelia Stănescu, din neamul căldărarilor, pregăteşte, la solicitarea SBIR, traducerea *Evangèlia pala o Ioàno. Rromaní (dialectul căldărarilor) - română*, Bucureşti, ce a beneficiat de o confruntare a versiunii rromani cu textul românesc asigurată de Gheorghe Sarău. Din păcate, această traducere nu a fost publicată de SBIR, iar fragmente ale acesteia au apărut în revista “Asul de treflă”, în perioada 2000-2001. De altfel, nici lucrarea *Po but dud! - Mai multă lumină!*, comandată de SBIR, tradusă din engleză în rromani de Gheorghe Sarău şi de Camelia Stănescu, nu avea să

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

fie publicată, deoarece SBU (UBS Londra) şi SBIR au considerat că traducerea fiind în limba rromani comună poate conduce la necomprehensibilitate în rândul simplilor credincioşi. Despre experienţele SBIR, Gheorghe Sarău avea să scrie, *Traduceri în rromanes: Po but dud!-Mai multă lumină!*, în "Buletinul informativ SBIR" (Societatea Biblică Interconfesioanală din România: Bucureşti, Anul I, nr. 1 (septembrie 1999), p. 47. Este, de asemenea, de evidenţiat faptul că nici manualul de alfabetizare a adulţilor în limba rromani, elaborat de Gheorghe Sarău şi de Camelia Stănescu, sub îndrumarea pastorului american Robert F. Rice, din Tulsa, în anul1997, nu a fost tipărit de SBIR, autorii adaptându-l ulterior şi valorificându-l ca manual laic de alfabetizare adulţi (v. Sarău, Gheorghe şi Stănescu, Camelia **2002**, *Manual de alfabetizare în limba rromani,* Bucureşti: Editura Vanemonde [Finanţator: UNICEF], 68 p.)

7 În acelaşi an, **1996**, când debutează iniţiativele SBIR, părintele târgumureşean P. Bakó traduce în rromani un îndrumar de catehizare (v. P. Bakó B., Pál Ofm, *Cino Katekizmuso (Kis katehizmus)*, Cluj Napoca: Editura Szent Bonaventura, 72 p.). Astfel de întreprinderi se produc în mod continuu, iar după anul 2000 atenţia faţă de religia în limba rromani rămâne o constantă în activitatea rromologilor, care încearcă să suplinească lipsa de texte religioase în rromani (a se vedea, de ex., contribuţiile: Lucian Cherata **2001** [Traducerea, selecţia şi adaptarea textelor], *Ţîgni biblia rromani (Mica biblie în limba rromani)*, Craiova: Editura Sitech, 204 p.; f.a., *În premieră europeană: Tigni Biblia Rromani, gramatica limbii rromani de L. Cherata,* "Excelsior", Curierul Primăriei Craiova, nr. 192-193, număr dedicat Zilei Minorităţilor, 18 Decembrie 2001, p. 3), dar şi preocupări mai largi, ca: [Gheorghe Sarău] **2000**, *Sfânta Sara,* în "Aven amentza", Anul XI (2000), nr. 12-13, p. 11 [articol preluat din "Buletinul informativ interactiv privind învăţământul pentru rromi", nr. 5/2000]; Gheorghe Sarău **2001**, *Sfânta Sara,* "Asul de treflă", anul IX (2001), nr. 4 (97), p. 12-13).

8 Din anul **2002**, se extind preocuprile de traducere a textului biblic, apărând noi traduceri, ca *Biblikane teksturenqo kidipen anθ-i rromani ćhib. Culegere de texte biblice în limba rromani* (Bucureşti: Editura Kriterion, 134 p.), apărută la iniţiativa Fundaţiei Baptiste „Providenţa" şi a traducătorului ei, Gheorghe Sarău, care îi adaugă şi un valoros *Biblikano leksikòno. Vocabular biblic,* la p. 120-132. Selecţia textelor şi prefaţa sunt semnate de Florin Nasture, iar ilustraţiile color – de pictorul rrom, Eugen Raportoru (**Referinţe**: *1.* lansare culegerii la Târgul de toamnă al meseriilor rrome, Muzeul Ţăranului Român, sâmbătă 26 octombrie 2002, orele 11,00 şi *2.* prezentare la Târgul " Gaudeamus", sâmbătă 30 noiembrie 2002, orele 17,00 [împreună cu Vasile Ionescu]; Peste un an, în **2003**, Lucian - Zeev Herşcovici avea să facă o semnalare laudativă privind calitatea traducerii în limba rromani efectuată de Gheorghe Sarău, *Iudaism şi democraţie: "Jidanii şi ţiganii"*, în publicaţia "Ultima oră" de la Tel Aviv, la rubrica "Viaţa evreiască" (vineri, 22 august 2003, p. 11). În anul următor, **2004**, apare *Devlikano Lil anda Rrom* (Carte Sfîntă pentru Rromi) la Editura Arves din Craiova (416 p.; Finanţator: ANR = Agenţia Naţională pentru rromi), tradusă de Lucian Cherata, bucurându-se de **referinţe** ca: f.a., *Biblia rromilor a apărut la Craiova* (*Devlikano Lil anda Rrom* de L. Cherata), în "Opinia Olteniei" [Craiova], sâmbătă, 18 decembrie, 2004, p. 8-9; C. Ilie, *Carte Sfântă pentru rromi, de L. Cherata*, în "Gazeta de Sud" [Craiova], luni, 13 decembrie 2004, p. 3; Ramona Prodea, *Biblia tradusă în graiul rromani* (Carte Sfântă pentru rromi de L. Cherata), în "Cuvântul libertăţii" [Craiova], miercuri, 5 ianuarie 2005, p. 2). Ceea ce este îmbucurător, tinerii intelectuali rromi încep să se dedice traducerilor pe tematică biblică, în acest sens fiind demne de laudă contribuţia fostului nostru student la limba rromani, călărăşeanul Sorin Cristian Moisescu, apărută în anul **2005**, *I Evangelia tar o Lukas (Evanghelia după Luca),* la Tipografia Alas S.R.L. din Călăraşi (118 p., cu o prefaţă de Gheorghe Sarău, *Cuvântul biblic în dialectul rromilor spoitori,* p. I–III), şi cea realizată, în **2006**, de tânărul actor rrom Sorin-Aurel Sandu, *Lil rudimatenqoro* (Carte de rugăciuni; Bucureşti: Sfânta Arhiepiscopie a Bucureştilor, 448 p.). Nu în ultim rând, deşi nu face obiectul transpunerilor în limba rromani a cuvântului sfânt, merită a fi menţionată şi comunicarea *Religiozitatea rromilor din România şi raporturile acestora cu bisericile*, susţinută de sociologul rrom, conf. univ. dr. Vasile Burtea, la „Conferinţa internaţională a bisericilor tradiţionale" (Bucureşti, 1-14 iunie **2007**).

9 Din anul **2006**, când se editează *Lil rudimatenqoro* (Carte de rugăciuni), şi până în momentul de faţă (mai 2012), BOR (Biserica Ortodoxă Română) a avut mai multe iniţiative

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

de promovarea a mesajului biblic în limba rromani. Aşa, de pildă, talentatul actor rrom, Sorin-Aurel Sandu, preşedinte al Fundaţiei Vasiliada, traduce, la solicitarea Preasfinţitului Varsanufie Prahoveanu, *Sfânta Liturghie* în limba rromani, imprimată pe două CD-uri, „*I Somnal Liturgìa le Somnalesqi Ioan, o Muj Somnakuno, O Arhiepìskopos le Konstantinolosqo"* (O kòruso: „E manuša la Devlesqe". Projèkto kerdo telal o dikhipen le Prăsomnalesqo Varsanufie Prahoveanul), ce avea să fie lansată după slujba de *Liturghie*, marţi 23 dec. 2008, la Mănăstirea Radu Vodă din Bucureşti, în prezenţa Preasfinţitului Varsanufie Prahoveanu, a preoţilor şi a corului de liceeni seminarişti şi studenţi, „E manuša la Devlesqe", a traducătorului Sorin - Aurel Sandu, a altor invitaţi, ca studenţii de la secţia de limba rromani, domnii Ilie Dincă şi Cătălin Manea de la Partida rromilor, domnul George Rădulescu, dl. Gheorghe Sarău, d-na Elena Radu ş.a. Vorbitori: *Sorin-Aurel Sandu, Gheorghe Sarău* şi *Ilie Dincă*. Despre această traducere şi despre altele, realizate în limba rromani, aveau să vorbească Gheorghe Sarău şi de Sorin Sandu Aurel, în seara zilei de 14 ian. 2009 (h. 20,00-21,00), la postul TV „Trinitas" al Patriarhiei Române. Pe de altă parte, în 20 februarie **2009**, s-a serbat, **Ziua Dezrobirii** robilor rromi, printr-o acţiune inedită, anume, desfăşurarea liturghiei în limba rromani, la Mănăstirea Radu Vodă (între 9,30-11,00), pe baza versiunii rromani regăsită în compactdiscul cu *liturghia în limba rromani,* realizat de traducătorul rrom, actorul *Sorin Sandu Aurel*. Cu acelaşi prilej, a fost hirotonit preotul rrom *Daniel Gangă*, de către Preasfinţia Sa Varsanufie Prahoveanul, Episcopul Bucureştilor. Cu ocazia marcării *Dezrobirii,* în data de 19 febr. **2012**, preotul misionar pentru rromi, *Daniel Gangă*, împreună cu fratele său, *Gangă Nicolae* (preot la Biserica din Bora, cartier în Municipiul Slobozia, jud. Ialomita) şi cu *Cornel Ilie,* preotul paroh (cu doctorat în istoria credinţei la rromi) al Bisericii cu hramul "Tuturor Sfinţilor Români" (situată pe Aleea Salaj, în Cartierul Rahova), au săvârşit, în limbile rromani şi română, liturghia, dedicată zilei Dezrobirii rromilor din România (20 febr. 1856), însoţită de o rugăciune de pomenire (parastas) pentru toţi morţii neamului rrom, din perioada robiei, din perioada fascistă şi a deportărilor la Bug (1942-1943), ca urmare a altor nedreptăţi şi abuzuri ş.a.

[10]Legat de această situaţie nepotrivită, singurul dintre autorii cercetării *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare în România. Între norme şi practici,* Cluj Napoca: Fundaţia CRDE, 2009) - Monica Căluşer, Amelia Gorcea, Olimpia Moşteanu, Mária Kovács, Daniel Pop şi Rariţa Zbranca - care a sesizat că limba rromani trebuia să-şi aibă locul în Partea a III-a a Cartei a fost **Daniel Pop**, în comentariul din capitolul de care s-a ocupat în cadrul acestei cercetări, *Autorităţile administrative şi serviciile publice*, arătând, cel puţin din această perspectivă, că: "Se remarcă discrepanţa între numărul de vorbitori de *limbă rromani* sau tătară şicelelalte limbi minoritare protejate de această parte [n.n.: *Partea a II-a*]. Această diferenţă explică şi susţine parţial contestarea deciziei de includere a acestor limbi doar în Partea a II-a. În cazul *limbii rromani* există o polemică la nivel naţional în cee ce priveşte cadrul de utilizare a limbii respective. În acest moment, *limba rromani* este inclusă în categoria limbilor sub incidenţa prevederilor Părţii II-a şi, în consecinţă, utilizarea acesteia în relaţiile cetăţenilor cu autorităţilor locale nu este un subiect de discuţie. **Principalul argument privind introducerea *limbii rromani* în categoria acestor limbi este lipsa unui caracter teritorial al utilizării limbii, minoritatea rromă fiind dispersată geografic. Totuşi, observăm că acest argument al lipsei de caracter teritorial nu este susţinut în întregime de date.** Deşi, conform recensământului din 2002, există un număr de 79 de autorităţi ale administraţiei publice locale unde ponderea cetăţenilor de etnie rromă depăşeşte 20% din totalul populaţiei, totuşi utilizarea acestei limbi nu este prescrisă prin lege. **De asemenea, există un număr de 12 autorităţi în care ponderea populaţiei de etnie roma ar justifica aplicarea acestei limbi alături de o altă limbă minoritară.** Ca urmare, limba rromani nu constituie subiect al acestei investigaţii privind aplicarea prevederilor Părţii a III-a a Cartei. Totuşi, vom discuta succint situaţia acestei limbi ca urmare a faptului că s-au identificat autorităţi ale administraţiei publice locale care au adoptat practici de comunicare cu cetăţenii de etnie rromă, care sunt similare celor prevăzute în cadrul Legii nr. 215/2001 şi în cazul acestei limbi" (p.56).

[11] Preocuparea faţă de **promovarea limbii rromani pe o scară cât mai largă** se regăseşte şi în tema Conferinţei *„Utilizarea limbii rromani în diverse domenii de activitate",* organizată, la Cluj Napoca, în data de 8 dec. **2011**, de ISPMN [= Institutul pentru Studierea

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

Problermelor Minorităţilor Naţionale], cu concursul cadrelor didactice ale secţiei de limba rromani – FLLS – Universitatea din Bucureşti (Gheorghe Sarău şi Delia Grigore). Un seminar similar, desfăşurat la Tg. Mureş de către Organizaţia Divers, în perioada 16-17 dec. **2011**, a pus în discuţie necesitatea studierii limbii rromani prin mijlocirea spaţiului şi tehnicii virtuale, cu acest prilej lansându-se cursul on-line pentru învăţarea limbii rromani (Gheorghe Sarău, *Anglutno kùrso rromane ćhibăqo,* pe un suport mss text de 64 p.). Cu un an înainte, la Bucureşti, între 16-17 dec. **2010**, s-a derulat Conferinţa naţională „Limba rromani – între fundamentele naţiunii rrome", organizată de Centrul Naţional de Cultură al rromilor – Romano Kher din cadrul Ministerului Culturii şi Patrimoniului Naţional, împreună cu Centrul Cultural „Amare Rromentza", cu Institutul Media pentru Diversitate şi cu Asociaţia Culturală „Ghi Romano". În **2009**, Centrul Rromilor „Amare rromentza", Facultatea de limbi şi literaturi străine Bucureşti şi Universitatea din Bucureşti au organizat o masă rotundă cu tema *Limba rromani şi incluziunea etno-educaţională. Priorităţi, controverse, obstacole, soluţii"*, în data de 4 apr. 2009, în Sala „C. Stere" – la Rectoratul Universităţii din Bucureşti. În anul **2008**, Centrul Naţional de Cultură al rromilor împreună cu Institutul Intercultural Timişoara au desfăşurat, în ziua de 21 noiembrie 2008, seminarul „Cultură rromă sau culturi ale grupurilor de rromi?. Consultare publică cu experţi naţionali şi internaţionali", la Universitatea de Vest din Timişoara.

[12] Organizaţia **„Amare Rromentza"** (reprezentată de Delia Grigore şi Mihai Neacşu) şi partenerii săi (Florin Motoi, preşedinte al UNCR = Uniunea Naţională a Comunităţilor de rromi, respectiv DRI - Guvern) au organizat **o serbare a limbii rromani**, în seara zilei de 25 noiembrie 2011, la Crystal Palace Ballrooms (Calea Rahovei), acordându-se o serie de premii persoanelor care au promovat limba rromani în ultimii douăzeci şi unu de ani (Valerică Stănescu, Gheorghe Sarău, Vasile Ionescu, Elena Motaş, Ionel Cordovan, Isabela Mihalache – Bănică, Mihai Moldovan, Ionela Petre, Violeta Ibiş, Rodica Bătrâna, Petronia Scripcariu, Lepădatu Tache, iar în lipsă: Mihaela Zătreanu, Elena Radu ş.a.). Prezenţi, cu mesaje, la eveniment au fost şi Petre Petcuţ (doctorand în istorie la Paris şi Bucureşti), muzicianul Petrache Pechea, actriţa Doiniţa Oancea, iar acordeonistul Marian Mexicanu şi orchestra sa au încântat publicul.

[13] *Cursul on-line de limba rromani pentru începători*. Metode noi de promovare a învăţării limbii rromani (elaborat de *Sarău Gheorghe,* cu concursul colaboratoarelor *Kővári Roberta* – voce şi exerciţiul – cheie de evaluare finală, poarta de acces spre modulul următor), *Koreck Maria* - coordonarea ştiinţifică) s-a născut în cadrul proiectului derulat de Asociaţia "Divers" din Tg. Mureş şi de Asociaţia PAKIV România, "Crearea şi funcţionarea structurilor de asistenţă axate pe ocuparea forţei de muncă - Centre de incluziune socială pentru persoanele de etnie romă" – ID 62509, co-finanţat din fonduri structurale prin POSDRU 2007-2013. Conţinutul lingvistic a fost transpus tehnic, în platforma on-line, de către *Farkas Csaba,* iar *Fazakas Mátyás* a asigurat coordonarea tehnică. Deşi este declarat ca un curs pentru începători, acesta se adresează atât lor, dar şi vorbitorilor nativi de limbă rromani, care nu au avut şansa să cunoască grafia oficială, internaţională, a limbii rromani comune.

[14] v. interviul cu Gheorghe Sarău al redactorului Dan Manolache, despre *Micul dicţionar rom-român,* aflat la vremea aceea în curs de apariţie, difuzat în Emisiunea "Planeta Radio", la Radio Bucureşti (în data de 29 august 1991, pe progr. II, la orele 12,18). De asemnea, cu ocazia **primei lansări** a *Micului dicţionar rom-român,* în ziua de 10 iunie 1992, orele 17,00, la Târgu Mureş, în holul Palatului Culturii, postul local de Radio - Târgu Mureş, a transmis, în limbile maghiară şi română, în dimineaţa respectivei zile şi joi, 11 iunie 1992 (interviurile acordate de autor redactorilor radio Puşcaş Margareta - pentru emisiunea în limba română - şi lui Pávai Ştefan - pentru emisiunea în limba maghiară. Similar, despre **a doua lansare** a *Micului dicţionar rom-român*, desfăşurată la Bucureşti, în ziua de 18 iunie 1992, Diana Nedelcu ia interviuri lui Gheorghe Sarău şi lui Marcel Courthiade, pe care le difuzează la Radio "România - Actualităţi" [Pr.I], în cadrul Emisiunii "Azi în ţară şi în lume", 18 iunie 1992, orele 19,00. Tot despre acelaşi eveniment, postul de radio "Antena Bucureştilor", transmite, la rândul său, în ziua de 18 iunie 1992, în cadrul "Radiojurnalului" de la orele 16,00, interviul acordat de Vasile Ionescu şi de autorul dicţionarului. Cornelia Marian realizează un interviu cu Gheorghe Sarău despre *Micul dicţionar rom-român* şi-l difuzează în emisiunea "Viaţa cărţilor", la Radio "România Cultural"(Pr. II, marţi 2 iunie 1992, orele

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

11,45), iar Emil Bratu, prezintă la Radio "România - Bucureşti" - emisiunile în limbi străine, în 31.03.1992, un interviu cu Gheorghe Sarău, *Primul abecedar [manual !] pentru rromi,* după ce, anterior, difuzase, în data de 2 martie 1992, un interviu realizat cu acesta, privind *Şcolile pentru rromi.* Inspectorul pentru rromi, de atunci, al Ministerului Învăţământului, dl. Ilie Pipoi, a prezentat, la rândul său, manuscrisul *Manualui de limbă romaní destinat viitorilor învăţători rromi,* realizat de Gheorghe Sarău, în cadrul interviului difuzat în emisiunea "Studiou deschis" a Radio "România - Actualităţi", joi 25 august 1993, orele 9-11 etc etc Spaţiul, aici, fiind extrem de limitat, în raport cu amploarea relatărilor difuzate de Radio România – SRR până în momentul de faţă, facem un salt peste perioada **1993-2008**, şi menţionăm, totuşi, prezenţa lui Gheorghe Sarău la Radio România Cultural, în prestigioasa emisiune despre limba română, „O samă de cuvinte", la iniţiativa redactorului Emil Buruiană, prilej cu care Gheorghe Sarău prezintă *Limba rromani în România* (p. I: dum. 31 mai 2009, orele 21.00-21,30, p. a II-a: 14 iunie 2009, orele 21.00-21,30, cu ilustrări muzicale în limba rromani, avându-l ca solist tot pe Gheorghe Sarău).

15 G. Munteanu, *Gheorghe Sarău mic dicţionar rom-român* [interviu consemnat în 17 septembrie1992 în localitatea "Eftimie Murgu", jud. Caraş-Severin, şi transmis de Radio **Timişoara**, în emisiunea "Mozaic" [orele 11-13], miercuri, 23 septembrie 1992]; Gheorghe Sorinel Voinea [interviu consemnat de…], *Manualul de limba romaní, autor: prof. Gheorghe Sarău,* Emisiunea "Aven Amentza, cu rromi, despre rromi, pentru rromi" Studioul de radio "Oltenia - **Craiova**", difuzat vineri, 16 sept. 1994, ora 8,15; prezenţa lui Gheorghe Sarău în emisiunea transmisă în direct de Radio **Reşiţa**, vineri, 23 apr. 2010, alături de Marcel Courthiade (FR), Manda Gheorghe (insp. pentru rromi în jud. Caraş Severin) etc etc Din păcate, dispunem, şi aici, de un spaţiu limitat, în raport cu mulţimea de fapte lingvistice, culturale şi sociale rrome difuzate în cadrul acestor studiouri de radio teritoriale/ posturi regionale de radio, dar, menţionăm, totuşi, *Gala Premiilor Radioului Constanţa*, desfăşurată la Teatrul de Stat Constanţa (Sala Fantasio), organizată de Radio Constanţa şi de Instituţia Prefectului. Gheorghe Sarău primeşte, în 17 mai 2008, pentru promovarea valorilor rrome în rândul celorlalte etnii, *Diplomă de onoare pentru dialog intercultural.* Un alt premiu pentru rromi a fost primit de Constantin Constantin, referent rrom în cadrul Biroului Judeţean pentru rromi, din cadrul Prefecturii Constanţa, iar pentru contribuţii aduse în promovarea altor etnii au fost premiaţi actorul Victor Rebengiuc, regizorul Stere Gulea ş.a.

16 "Stimate **Domnule Sarău**, Odată cu schimbarea orarului de iarnă, atât programele în limba română, cât şi cele în limba rromani - Kalderash se transmit cu o oră mai devreme, aşa cum rezultă din fişierul ataşat. Vă sunt recunoscator pentru faptul că veţi face publice aceste schimbări pentru etnicii rromi de pretutindeni. Cu deosebită consideraţie, **Nicu Vandici".** "FAX De la: TRANS WORLD RADIO- rromani A, CP 31-20 BUCUREŞTI, Tel: +401-327-5516; +4092-209365; Tel/fax: +401-350-4981, e-mail: nvandici@..sau twr_romania@... Către: Toţi cei interesaţi; Data: **9 Noiembrie 2000;** Subiect: *Orarul programelor TWR în perioada de iarnă 2000-2001*; Pagini: 1; Motto-ul nostru este "Existăm ca să slujim pe semenii noştri cu Cuvântul Scripturii prin radio, astfel încât mulţimi de români şi rromi să-L cunoască pe Domnul Isus ca Domn şi Mântuitor personal". De aceea, pentru o corectă informare a tuturor ascultătorilor şi a celor interesaţi de programele creştine de radio în limba română şi rromani - kalderash transmise de Trans World Radio, vă anunţăm că în perioada orei de iarnă, între 29 noiembrie 2000-24 martie 2001, acestea se transmit,după cum urmează: **În limba română**: /…/ **În limba rromani-kalderash:** Pe *Unde Medii*, frecvenţa 1548KHz, de luni până sâmbătă, între orele 20.45-21.15 programul ITINERAR BIBLIC şi alte programe adiţionale. Suntem recunoscători oricărei biserici, organizaţii sau persoane care vor face cunoscute aceste programe de radio, pentru a fi folositoare la cât mai mulţi semeni ai noştri. Domnul să vă binecuvânteze tot mai mult! Pentru orice alte relaţii suplimentare, vă rugăm să ne contactaţi! Nicolae Vandici, Director Executiv".

17 "Original Message. From: Direcţia Minorităţi. Sent: Tuesday, November 28, 2000 3:18 AM; Subject: *E ivendesqo radiosqo programo and-i rromani chib*. **Dragi prieteni,** Vă trimit noul program al emisiunii în limba rromani "Itinerar biblic", pe care directorul postului TRANS WORLD RADIO - ROMANIA, domnul Nicu Vandici, ni l-a transmis spre difuzare.**O raj o Nicu Vandici, andar i Rumunia - savo si o sherutno e radiosqo, kaj tradel*

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

emisie p-i rromani chib, and-o kaldararitiko dialekto, andar I Biblia - bichaldjas amenqe o materialo so si dino maj tele. Kothe, phenel pes so o nevo programo and-i rromani chib si akana - kana avela o ivend -, sar thavdel maj tele: ***And-i rromani chib*** *(kalderash): UM (Mashkarutne Unde), i frekvenca 1548KHz, kotar lujine 3i savatone, mashkar e casurja 20.45-21.15, kana tradela pes o programo Bibliaqo drom/ itineraro (vi aver miazutne programe). Gheorghe Sarău".*

18 Iată ce ne scrie, în acest sens, la data de 25 mai 2012, iniţiatorul, producătorul şi prezentatorul emisiunii, Moca Rudolf:*"Emisiunea pentru rromi, existentă la Studioul teritorial de Radio Tg-Mureş, a fost transmisă, în eter, în primăvara anului 2000, pe vremea când directorul studioului era domnul Şerban Melinte. Realizatorul emisiunii "Laćhi Baxt" a fost (şi a rămas) Rudy Moca. Spaţiul de emisie s-a păstrat acelaşi din punctul de vedere al duratei de emisie (50 minute); segmentul orar şi ziua de transmisie au suferit modificări, în funcţie de ,,politica şi strategia de emitere în cadrul emisiunilor studioului", însă, de doi ani, ziua de transmitere este sâmbăta dimineaţă, de la 7,10, până la 7,58. Emisiunea cuprinde informaţii, referiri la evenimente, elemente de istoria şi cultura rromilor, datini, obiceiuri, practici, poezii, muzică, dezbateri etc. Formatul de emisiune „Mozaic", profilul educaţie - divertisment. În cadrul emisiunii se vorbeşte bilingv, în rromani şi română. Muzica provine din folclorul autentic rrom (fără manele, de exemplu). Actualul director – d-na Mirela Moldovan - şi dir. adj. şef al emisiunilor pentru minorităţi – d-na Borbely Melinda - apreciază aceasta emisiune, acordându-i, de patru ori,,Diploma pentru cea mai bună emisiune pentru minorităţi" de la Radio Tg-Mureş. Oferta de înfiinţare şi de funcţionare a fost făcută de Rudy Moca, care a rămas în funcţiune de 12 ani, în calitate de realizator şi de prezentator, formându-şi un public stabil, care creşte, se înmulţeşte şi apreciază emisiunea, considerând-o un „brand al minorităţii rome"".*

19 Aceste date au fost verificate şi completate în cadrul discuţiei telefonice iniţiată de noi ayi, 26 mai 2012, cu doamna Carmen Marcu – Pepenel şi cu dl. Valentin Pepenel.

20 Între reportajele transmise de TVR în anul 1991, menţionăm: dezbaterea realizată de redactorii Elvira Irşai, Ioan Nepohoda şi Carmen Ştefănescu, *Învăţământul în limbile minorităţilor. Deziderate şi împliniri* [Dezbatere cu participarea inspectorilor şi profesorilor: Sorin Teodorescu, Maria Constantinescu-Condruţ, Ali Leman, Gheorghe Sarău, Gheorghe Ronkov], "Convieţuiri", TVR, Pr.II, sâmbătă 16 şi 23 noiembrie 1991, orele 16,30], reportajul Mariei Terzian cu profesorul de limbă romaní *Gheorghe Sarău* şi *Elevii rromi de la clasa de învăţători rromi a Şcolii Normale din Bucureşti***,** transmis în Emisiunea TVR "Convieţuiri", pe Pr.II, duminică, 2 noiembrie 1991, la orele 16,40 etc.); *Stadiul standardizării limbii romaní***,** făcută de Gheorghe Sarău în Emisiunea TV "Veniţi cu noi pe programul II !", realizată în direct de Mihai Tatulici, în ziua de luni 14 oct. 1991, "Cu şi despre rromi", transmisă la orele 18,45 de la Teatrul Naţional Bucureşti. De asemenea, lansarea primului dicţionar rom-român realizat de Gheorghe Sarău, la Librăria "M. Sadoveanu" din Bucureşti, în ziua de 18 iunie 1992 (orele 13,00), a fost prezentată de Emisiunea "Convieţuiri" (TVR, Pr. I, joi 16 iulie 1992, orele 14,20).De altfel, Paul Şoloc, şeful departamentului "Informaţii" din RTV, avea să semnaleze apariţia acestei contribuţii lexicografice, *Micul dicţionar rom-român,* în Emisiunea "Actualităţi", de duminică, 17 mai 1992, la orele 20,30, pe Pr. I al TVR); Ioan Nepohoda, *Manualele şcolare pentru minorităţile naţionale din România* (referiri făcute de Pop Avram - redactorul şef al Editurii Didactice şi Pedagogice Bucureşti - şi de redactorul-coordonator al manualului, Ileana Ştefan, în Emisiunea TVR "Convieţuiri", Pr.II, ora 17,45, în ziua de 30 martie 1993); Adrian Fulea [redactor], Cristian Müller [imaginea], Gabriel Vasilescu, *Manualul de limba romaní*, "Actualităţi", Televiziunea Română, Pr I, în 12 mai 1994, ora 20,30; Carmen State [redactor] *Învăţământul în limba rromani.Învăţământul superior. Convorbire cu d-l Gheorghe Sarău,* Emisiunea "Din viaţa rromilor", TVR, Pr.II, 23 febr. 1996, orele 23,30 ş.a.m.d.

21 Cursul de limba rromani, *Să învăţăm limba rromani!,* a fost transmis de TVR2 - Bucureşti, după cum urmează: Lecţia I: 4 ianuarie 2002, Lecţia a II-a: 11 ianuarie 2002, Lecţia a III-a: 18 ian. 2002, Lecţia a IV-a: 25 ian. 2002, Lecţia a V-a: 1 febr. 2002, ora 16, 55.

22 În cadrul Emisiunii generice pentru minorităţi, *Toţi împreună,* a TVR 3, s-a transmis luni, 16 martie 2009 (între orele 10,30-12,00, cu reluare, luni 20 iul. 2009) emisunea realizată

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

integral de Gheorghe Sarău, care a cuprins: *Noutăţi editoriale* în domeniul limbii şi şcolarizării rromilor, *Programul educaţional* „Toţi la grădiniţă, Toţi în clasa I" ş.a.

23 Emisiune realizată de Gheorghe Sarău, în limba rromani, cu cântăreţul rrom *Arun Durancea,* despre drumul profesional al acestuia, difuzată de TVR 3, în ziua de luni, 27 apr. 2009, orele 10,30-12,00.

24 Ana Maria Cruceanu [reporter], Eugenia Sgubeanu [imagine], *Manualul de limba romaní,* "Televiziunea independentă **SOTI**, 14 mai 1994, orele 0,10 [reluat în dimineaţa zilei de 14 mai 1994, ora 6,30]; Ecaterina Preda [redactor], Giani Croitoru [imagine], *Limba rromaní la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine din Bucureşti,* **TV "Antena 1"** [reportaj transmis sâmbătă 1 iunie 1996, ora 8,00]. Alte posturi care transmit, periodic, emisiuni dedicate rromilor, în general: **„Realitatea"**, **„Pro TV", B1 TV , OTV** ş.a.m.d. ori studiouri particulare din teritoriu, ca Emisiunea „Convieţuiri de la **VTV** din Rm. Vâlcea (v. interviul acordat de Gheorghe Sarău, în direct, alături de insp. pentru rromi Cătălin Soare, de la ISJ Vâlcea, *Educaţia pentru rromi*, la VTV Rm. Vâlcea, în Emisiunea „Convieţuiri" - în data de 27 febr. 2010 - realizator: Alexandru Călin Diamant şi emisiunea *De ce "rrom" şi nu "ţigan"*, difuzată marţi, 17 dec. 2010, de acelaşi realizator); v. şi prezenţa la TV Reşiţa, în emisiunea de sâmbătă, 24 apr. 2010, a lui Gheorghe Sarău şi a lui Teodor Deaconu, directorul Casei Corpului Didactic din Reşiţa, într-o discuţie despre învăţământul rrom ş.a..

25 Emisiunea „Dincolo de bariere"- în cadrul căreia erau promovate modele pozitive rrome şi nerrome ale unor personalităţi cu activităţi remarcabile în direcţia propăşirii sociale şi spirituale a rromilor, egalitatea de şanse, cheile de deconstruire a stigmatului identitar, modalităţile de eliminare a atitudinilor discreţionare şi a celor subumane de discriminare şi rasism etc. - a fost difuzată joia, la postul adventist "Speranţa TV", de la ora 16,00, iar, din 17 martie 2011, începând cu ora 17,00. Realizatoarea rromă, Lavinia Stoica, a primit premiul special acordat de Institutul Naţional Democrat pentru Relaţii Internaţionale din România (NDI), la prima ediţie a Galei Participării Politice a Rromilor, desfăşurată în 16 februarie 2011, prilej cu care au fost premiaţi activişti şi reprezentanţi din sferă politică şi administrativă, care s-au remarcat prin activităţi deosebite de bună guvernare, de participare publică, de militantism şi de advocacy în beneficiul rromilor şi al persoanelor discriminate, nedreptăţite. De pildă, *Emisiunea despre limba rromani şi şcolarizarea rromilor* - o convorbire cu Gheorghe Sarău iniţiată de redactorul - realizator Lavinia Stoica, pentru „Speranţa TV"- a fost difuzată joi, 11 nov. 2010, între orele 17,00-18,00 (retransmisă în 21 aprilie 2011).

26 v., de ex., scurtul interviu al lui Gheorghe Sarău şi al studenţilor *Secţiei de limba rromani la Facultatea de limbi şi Literaturi Străine,* în reportajul lui Nicu Dumitru, transmis marţi, 18 noiembrie 2008, orele 16,30, în emisiunea „Rom european", **TVR2**; v. şi: Masa rotundă *Educaţia pentru rromi,* cu Gruia Bumbu - preşedintele ANR, Costel Bercuş - şeful Fondului REF Budapesta şi Gheorghe Sarău - consilier pentru limba rromani şi rromi în MECT (duminică, 19 octombrie 2008, **TV B1**, ora 18,00); interviul luat de Delia Grigore lui Gheorghe Sarău, *Despre limba rromani*, difuzat în emisiunea „Despre noi, rromii", găzduită de **TV B1**, duminică, 16 iul. 2010 ş.a.

27 Prima revistă rromă postdecembristă a fost *O glaso ăl romengo* ["Glasul rromilor"], editată la **Timişoara**, (Anul I (1990), nr. 15 [în realitate: nr. 1], nr.16 [2, între 15-30 apr. 1990]. La **Bucureşti** apare *Aven Amentza,* revistă publicată de Fundaţia "Aven Amentza" (Bucureşti, P. O. Box 22- 16; 70 100-Bucureşti), avându-l ca redactor şef pe publicistul şi activistul rrom, Vasile Ionescu. La **Slobozia**, Gheorghe Păun – Ialomiţeanu scrie şi publică «Şatra liberă», iar la **Sibiu** Luminiţa Cioabă Mihai editează revista «Divano romano» şi, tot acolo, fratele ei, Florin Cioabă, tipăreşte «Neo drom». Alte publicaţii apărute în 1990: «Nicovala» (la Deva) şi «An gre» (se pare, la Reşiţa) ş.a. În anul **1992**, apare, la **Bucureşti**, publicaţia lunară *Asul de teflă* a „Partidei rromilor" (Bucureşti, str. Victor Eftimiu nr. 1-3, Intrarea 5, et. 5, cam. 386, sect.1), avându-l ca redactor şef pe Nicolae Candiano [= Gheorghe Răducanu], ulterior revista fiind condusă şi de alţi redactori şefi: M. Strâmbei, Gheorghe Ivan şi Gheorghe Sarău (redactor-şef: din 1999 şi până în decembrie 2001, când revista îşi încetează apariţia, publicându-se în anii 2002 şi 2003 sub forma unor almanahuri editate, la Slobozia, de Gheorghe Păun – Ialomiţeanu'; *Almanahul rromilor - Asul de treflă* (Tipografia Corina - Criss, 302 p.), fiind ultima formulă tipărită a publicaţiei Partidei

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

rromilor. În anul **1997**, Vasile Ionescu editează revista **"Rromathan"** (Studii despre rromi. Revistă apărută cu sprijinul financiar al Fundaţiei Soros pentru o Societate Deschisă în cadrul Programului de dezvoltare şcolară în comunităţi cu rromi, Bucureşti), care consacră, cu prioritate, studii de istoria rromilor. Revista îşi schimbă denumirea în „**Than rromano". Studii despre rromi** (an 3 (1999/2000), numărul 4-5). În anul **2000,** Cristi Mihalache şi Sorin Aurel Sandu se ocupă de editarea Buletinului informativ al Asociaţiei rromani C. R. I. S. S. (v. *Prof. Gheorghe Sarău: Refuz să cred că nu există rromi pregătiţi* [interviu], în "Romano lil", Bucureşti, An I (2000), nr. 2, p.3). De remarcat faptul că, din anul **2001**, apar două reviste ale tinerilor rromi, prima la Cluj Napoca, din luna ianuarie, „**Interetnica"**, editată, bilingv (română-rromani), de către Fundaţia CIVITAS pentru Societatea Civilă, cu sprijinul Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE), iar cealaltă la Bucureşti (**"Proetnica"**,v. mai jos!). Din cuprinsul numerelor pe anul 2001 fişate, se constată articole ce privesc: ***limba rromani*** (Marin Robert Candoi, *E rromani sip – ek sip internacionalo*, nr. 3, p. 20 şi Marin Robert Candoi, *Limba rromani – limbă internaţională*, nr. 3, p. 28), ***poezia*** (Lakatoş Marius, *Dreptatea cerească. Răsplata Lumească,* nr. 3, p. 23 şi Marius Lakatoş, *Le devlesqo cacimos. E pokin la lumeqi*, nr. 3, p. 24), ***folclorul*** **(**Cristian Hetea, *Paramici thaj dume po-l roma, nr***.** 4 /5, p. 31 şi Cristian Hetea, *Proverbe şi expresii despre rromi,* nr. 4/5, p. 36), ***învăţământul*** Alina Covaci, *Edukacia ki scoala le chavorengi,* nr. 2, p.19 şi Alina Covaci, *Educaţia şcolară a copiilor rromi*, nr. 2, p.18; Elisabeta Lorena Iuonaş, *Modalităţi de susţinere a copiilor rromi*, nr. 3, p. 21 şi Elisabeta Lorena Iuonaş, *Sar astik te wasdas le chavoren save mukhle pengi skola,* nr. 3, p. 26), ***valorile internaţionale ale rromilor*** ([Marin] Robert Candoi, *8 aprilie - ziua internaţională a rromilor*, nr. 4/5, p. 5; Marta Herki, *O internacionalno des le romengo*, nr. 4/5, p. 8 şi Marta Herki, *Pentru ziua internaţională a rromilor,* nr. 4/5, p. 8, Marin Robert Candoi, *Europa azi? Europa mâine?*, nr. 1, p. 16), ***viaţă socială*** (Marta Herki, *Despre programele de integrare socială a rromilor*, nr. 2, p. 20 şi Marta Herki, *Integrara le romengi*, nr. 2, p. 21; Estera-Roxana Hetea, *Roma fericime?,* nr. 3, p. 25 şi Estera-Roxana Hetea, *Ţigani fericiţi?*, nr. 3, p. 22; Mircea Zidărescu, C*erşetoria – sursă de existenţă pentru rromi?*, nr. 2, p. 28 şi Mircea Zidărescu, *Te magen – ek sursa te juven andar al roma?*, nr. 2, p. 22), ***minorităţi (drepturile şi încălcarea drepturilor, stereotipuri):*** Mircea Zidărescu, *Societatea şi minorităţile de rromi*, nr.1, p. 14; Toma Ştefania, *Stereotipuri şi distanţă socială în România*, nr. 1, p. 5-9; Mircea Zidărescu, rromi*i - ţapi ispăşitori*, nr. 3, p.17 şi Mircea Zidărescu, *Al roma -"pokinen" andar aver*, nr. 3, p. 18-19; Alina Covaci, *Atitudinea populaţiei majoritare faţă de rromi*, nr. 3, p. 13-14 şi Alina Covaci, *E atitudina le gajengi vaso roma*, nr. 3, p. 14-15; Marta Herki, *Dreptul la autodefinire şi autodeterminare*, nr. 4/5, p. 29 şi Marta Herki, *Al cacimos ke ek nav thaj al cacimos te juven sar kamen*, nr. 4/5, p. 30; Marta Herki, *"Apără-ţi drepturile!"*, nr. 4/5, p. 9; Marta Herki, *Toleranţa, calitate sau defect?*, nr. 1, p. 19; Dezideriu Gergely, *Ordonanţa privind prevenirea şi sancţionarea tuturor formelor de discriminare trebuie cunoscută de către toţi rromi*, interviu cu Gergely Dezideriu, avocat rom, nr. 4/5, p. 11-12; Claudia Macaria, *Tinerii rromi trebuie să fie purtători de cuvânt ai intereselor etniei lor*, interviu cu reprezentantul Centrului de Resurse pentru Comunităţile de rromi, nr. 4/5, p. 10; Mihaela Lăcătuş, *E presa thaj al roma*, nr. 3, p.16 şi Mihaela Lăcătuş, *Presa şi rromii*, nr. 3, p. 16); Smaranda Lăcătuş, *Al roma andar e Bistriţa-Năsăud*, nr. 4/5, p. 26 şi Smaranda Lăcătuş, rromi*i din judeţul Bistriţa-Năsăud*, nr. 4/5, p. 25), ***religie*** (Marta Herki, *Cielon tumarea pasutnen*, nr. 1, p. 18 şi Marta Herki, *Iubiţi-vă aproapele!*, nr. 1, p.17), ***istorie*** (Arpad Iuonaş, *Al roma manusa save na arachen pengo than*, nr. 4/5, p. 24 şi Arpad Iuonaş, rromi*i – un neam rătăcitor*, nr. 4/5, p. 23), ***sportul*** (Mircea Zidărescu, *Le romen si len lengo kampiono*, nr. 4/5, p. 14 şi Mircea Zidărescu, rromi*i au campionii lor*, nr. 4/5, p. 12-13), ***viaţa de organizaţie*** (Ambruş Burcea, *Am învins*, nr.1, p. 18 şi Ambruş Burcea, *Me areslem*, nr.1, p.19; f.a., *Organizaţia studenţilor rromi "Romano Suno"* , nr. 1, p. 3; Mihaela Lăcătuş, *Şi noi putem!*, nr. 2, p. 14 şi Mihaela Lăcătuş, *Vi amen astik!*, nr. 2, p. 15; Smaranda Lăcătuş, *Romano suno*, "Interetnica", nr. 3, p.7-8 şi Smaranda Lăcătuş, *Romano suno*, nr. 3, p. 12-13.

În mod similar, la Bucureşti, dar abia din decembrie 2001, apare revista *"Proetnica",* similară celei clujene (*Interetnica)*, o revistă interetnică de tineret, editată de Organizaţia Proiecte Rrome Etnoculturale – OPRE, în colaborare cu Centrul Naţional Interetnica, cu

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

sprijinul Ministerului Informaţiilor Publice – Departamentul pentru Relaţii Interetnice, având ca principal redactor pe tânărul rrom Ionuţ Anghel. Numere apărute: nr. 1 (decembrie 2001), nr. 2 (iunie 2002), nr. 3 (iulie 2002), nr. 4 (august 2002), nr. 5 (septembrie), nr. 6 (octombrie 2002). Alţi redactori: Cristi Mihai şi Marconi Rupa. La Timişoara, tot în anul **2001**, profesoara de limbi clasice, *Letiţia Mark*, din neamul rromilor băieşi, a editat *[E] Rromenqe Lumja* (nr.1/2001).

28 Îi amintim aici, de pildă, pe ziariştii exemplari George Lăcătuş şi pe Alexandra Etveş.

29 Bibliografii consacrate rromilor: Sarău, Gheorghe **1990**, *Fişe pentru o Bibliografie a rromilor din România (Repere consemnate după Revoluţie (I)*, "O glaso äl romengo. Glasul rromilor" (anul I (1990), nr. 16 [în realitate: nr.2], [Timişoara], p.3.; Sarău, Gheorghe **1999**, *Ghid metodologic pentru profesori. Bibliografia lucrărilor din domeniul rrom destinate cadrelor didactice din învăţământul pentru rromi,* 51 p. [la solicitarea Fundaţiei pentru o Societate Deschisă Bucureşti; publicată pe pagina web a Ministerului Educaţiei Naţionale (www.edu.ro), într-o secţiune rezervată învăţământului pentru rromi, îngrijită de Gheorghe Sarău]; Sarău, Gheorghe **1999**, *Bibliografia rromă,* 100 p. [publicată pe pagina web a Ministerului Educaţiei Naţionale (www.edu.ro), într-o secţiune rezervată învăţământului pentru rromi, îngrijită de Gheorghe Sarău]; Sarău, Gheorghe, Zătreanu, Mihaela **2001**, *Lucrări din domeniul rrom recomandate bibliotecilor şcolare în vederea achiziţionării*, "Asul de treflă", nr. 8 (101), anul IX, p. 9-11; 14-16; Sarău, Gheorghe **2001**, *Rromologi şi promotori ai limbii, literaturii şi culturii rromilor din lume (rromi şi nerromi)*, "Asul de treflă", IX, nr. 2 (95), p. 19-20; Mărginean, Ioan; Preoteasa, Ana Maria; Precupeţu, Iuliana şi Cace, Sorin **2001**, *Cercetări cu privire la minoritatea rromă,* Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, Bucureşti: Editura Expert, 80 p.; Niţă, Ruxandra **2002**, *Introducere în rromanipen.* Bibliografie, 93 p. [cu lucrări din domeniul rrom apărute în România în intervalul 1990-2002; lucrare de diplomă elaborată sub îndrumarea prof. Gheorghe Sarău şi susţinută de autoare în sesiunea 2002, la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Universitatea din Bucureşti, secţia de limbă şi literatură rromani]; Lungan, Alina **2002,** *Introducere în rromanipen.* Bibliografie, 100 p. [cu lucrări din domeniul rrom apărute în România în intervalul 2002-2006; lucrare de diplomă elaborată sub îndrumarea prof. Gheorghe Sarău şi susţinută de autoare în sesiunea 2006, la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Universitatea din Bucureşti, secţia de limbă şi literatură rromani]; Kenrick, Donald **2002**, *Dicţionarul istoric al ţiganilor (rromilor),* Cluj Napoca: Editura „Motiv", 233 p. [trad. Mihaela Mudure]; Streeck, Bernhard; Bengelstorf, Jens; Fabian, Jacobs şi colectiv **2003**, *Materialien des SFB "Differenz und Integration". Zigeuner des Schwarzmeergebiets. Eine Bibliographie,* Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Orientwissenschaftliches Zentrum, Germania), nr. II/ 2003, 208 p. [la p. 58, 67, 68, 82, 83, 100, 101,102,103 sunt citate lucrările bibliografice ale lui Gheorghe Sarău]; Bakker, Peter şi Matras, Yaron **2003**, *Bibliography of Modern rromani Linguistics,* Aarhus Universitet–University of Manchester, Ed. Library and Information Sources in Linguistics (LISL), XIII, 366 p. [www.benjamins.com/cgi-bin/t_bookid=LISL 2028]; Bakker, Peter şi Kyuchukov, Hristo **2003**, *Publications in rromani useful for rromani language education. Publikacie andi rromani ćhib...* [Preliminary and Experimental Edition], October 2003, ediţie pe internet); [MeSPE] **2004**, *Cadre de référence sur l'approche pédagogique dans l'éducation des itinérants, Roma et Sinti et l'education interculturelle* [www.efecot.net/mespe/docs/ CadredereferanceMespe1202.pdf]. Bibliografiile de la p. 150–175 şi p.198-253 îi aparţin integral lui Gheorghe Sarău, în traducerea asigurată de organizaţia ieşeană «Help»; v. şi vol. MESPE **2004**, *O cale spre descoperirea identităţii rrome* (Iaşi: Editura Pim, 276 p.) [autori: Cătălina Fărcaş, Nicolae Dorobăţ, Gheorghe Sarău, Constantin Cucoş, Delia Grigore, Petre Petcuţ]; Újvári, Mária **2005**, *Lila e romenqe. Bibliografie referitoare la problematica rromă,* Cluj Napoca: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE) - Centrul de Resurse pentru Comunităţile de rromi (CRCR). Biblioteca Soros [postată pe pagina web a CRDE Cluj Napoca, 34 p.]; Sarău, Gheorghe **2006,** *Lucrări manuscrise din domeniul literar rrom şi al rromanipenului,* Sofia: Next Page Foundation, 6 p. [destinată programului est-european de valorificare a creaţiei literare a scriitorilor rromi, coordonat de OSI Budapesta]; Sarău, Gheorghe **2006,** *Lucrări din domeniul literar rrom şi al rromanipenului publicate între anii 1990-2006,* Sofia: Next Page Foundation, 6 p. [destinată programului est-european

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

de valorificare a creaţiei literare a scriitorilor rromi, coordonat de OSI Budapesta]; Fosztó, László **2008**, *Bibliografia cu studiile şi reprezentările despre rromii din România*. Cu accentul pe perioada 1990-2007, în „Studii de atelier", nr. 3/2008, Cluj Napoca: ISPMN (= Institutul pentru studierea problemelor minorităţilor naţionale), p. 3-22; Sarău, Gheorghe **2009**, *Bibliografie şi activitate,* Bucureşti, ISBN: 978-973-1733-10-4, 96 p.; Radu, Elena **2010,** *Bibliografie a publicaţiei „Asul de treflă" (1992-2001),* lucrare de diplomă elaborată sub îndrumarea prof. Gheorghe Sarău şi susţinută de autoare în sesiunea iunie 2010, la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Universitatea din Bucureşti, secţia de limbă şi literatură rromani]; Sarău, Gheorghe **2010**, *Bibliografie selectivă privind rromii (1990-2009)*, Cluj Napoca: Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale [ca nr. 28 al publicaţiei „Studii de atelier. Cercetarea minorităţilor naţionale din România"], p. 5-28, ISSN 1844 + 5489 [postată şi pe www.ispmn.gov.ro].

30 În anul 2011 reprezentaţiile spectacolului **"Jekh răt lisăme",** din cadrul proiectului *"Parol, monşer, Caragiale în limba rromani"* – Caravana cu teatru rromanes, au fost sprijinite financiar de Agenţia Naţională pentru rromi, de Partida rromilor "Pro-Europa" şi de Departamentul pentru Relaţii Interetnice al Guvernului României. Faţă de anul 2010, au avut loc mai multe spectacole: 4 aprilie - Teatrul "Bacovia" din Bacău, 19 aprilie – Teatrul "George Ciprian" din Târgovişte, 9 mai – Teatrul Masca din Bucureşti, 14 mai – scenă în aer liber la Iaşi, 22 iunie – Teatrul "Maria Filotti" din Brăila, spectacol jucat cu ocazia Zilei Limbii Rromani; 11 august – Centrul Cultural Municipal "George Coşbuc" din Bistriţa, 18 august – spectacol jucat în aer liber, "scena" fiind un teren din centrul comunităţii de rromi "Cartier IAS" de lângă Mangalia, 12 septembrie – Teatrul Naţional Târgu Mureş, 19 septembrie – Teatrul Dramatic "Fanni Tardini" din Galaţi, 24 octombrie – Teatrul Masca din Bucureşti, 7 noiembrie – Teatrul Dramatic "Elvira Godeanu" din Târgu Jiu, 24 noiembrie – Sala "Teodor Macarie" a Liceului de Arta din Piatra Neamţ.

31 Spectacolul are la bază jurnalul real al actriţei, prelucrat de Alice Monica Marinescu, în regia lui David Schwartz, cu o coloană sonoră aparţinându-i lui Cătălin Rulea şi cu scenografia lui Adrian Cristea.

32 Conform informaţiilor furnizate de actorul Rudi Moca, scenariul a fost anterior considerat, de către CNCR, ca laureat cu marele premiu pentru scenarii din sfera teatrului de păpuşi. „Punerea în scenă este făcută de echipa profesionistă de teatru cult, deja consacrată cu prilejul jucării piesei „O noapte furtunoasă - *Jekh răt lisiame* (Zita Moldovan, Sorin-Aurel Sandu, Mădălin Mandin, Dragoş Dumitru), căreia i s-au adăugat alţi actori de profesie, ca Vera Lingurar (de la Teatrul I. Creangă), Axel C. (de la Teatrul Naţional Bucureşti), Ioana Mihăiescu, Pavel Bârsan, care au dat substanţă personajelor de basm (baba, moşul, prinţesa, prinţul, regele, vrăjitoarea şi „alaiul" lor drăcesc: fiu şi corbii slugarnici. Muzica este semnată de compozitorul Zeno Apostolache, iar scenografia şi regia artistică de Rudy Moca".

33 Premiera cu două spectacole, la ora 18,00 şi la ora 20,00, a fost rodul colaborării mai multor parteneri, ca: Asociaţia „Divers", Asociaţia Culturală Tamacisza şi STUDCARD, din la Târgu Mureş, *după cum ne scrie actorul Rudi Moca*. Prin prestaţia lor, actorii rromi (*Sandu Sorin* - actor profesionist la Teatrul Masca din Bucureşti şi conducătorul Fundaţiei Culturale „Amphitheathrrom", *Moca Rudolf* – actor târgumureşean, *Mandin Mădălin* - actor, colaborator, între altele, al Teatrului "Sică Alexandrescu" din Braşov), alături de *Tollas Gábor* şi *A. Kiss Andrea, Meszesi Oszkár* – actori profesionişti la Teatrul Naţional din Târgu Mureş „Compania Tompa Miklós" – împreună cu membrii Ansamblului Artistic Profesionist "Mureşul, *Törzsök Zsuzsánna* şi *Sándor Ildikó Zsuzsánna*", au livrat un program de excepţie. Dramaturgia a fost semnată de *Madaras Orsolya*, iar coreografia de către studentul *Varó Huba* de la Universitatea de Artă din Târgu Mureş. Regizorul coordonator a fost *Fazakas S. Mátyás* – responsabil activităţi culturale în cadrul Asociaţiei „Divers". Nu în ultim rând, succesul a fost sporit şi graţie traducerii pieseide teatru în limba rromani de către profesorul târgumureşean, rrom, *Cinca GheorGh.* Muzica a fost asigurată de către *Moldovan Alex, Puczi János, Moldovan Elek* şi *Moldovan Ovidiu,* iar figuraţia – de către studenţii *Fazakas István, Zsigmond Aliz, Bugnár Zsolt, Vetési Orsolya, Korpos István, Szakács Izabella* şi de tinerii voluntari rromi ai Asociaţiei „Divers", coordonată de *Koreck Maria*.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

[34] Rudi Moca, Sorin-Aurel Sandu, Mădălin Mandin, Dragoş Dumitru, Marcel Costea ş.a. - actori, dar şi actriţele Oana Rusu, Doiniţa Oancea, Vera Lingurar, Zita Moldovan, Alina Şerban, Mihaela Drăgan ş.a.

[35] v. filmele despre realităţile rrome, ca: Adrian Mihai [SUA], *E biagoresqo drom (The Endless Path"),* **film video** cu durata a 109 minute despre rromii din România, lansat la Bucureşti în august 2001. Între intervievaţi: Vasile Ionescu, Nicolae Păun, Florin Cioabă, Mădălin Voicu, Péter Kovács Eckstein, Dan Oprescu, Viorel Achim, Gheorghe Sarău, Delia Grigore, Aida Dimu, Rupert Wolfe Murray, Luminiţa Mihai Cioabă, Ana Oprişan, Carmen State, Doru Buscu, Mircea Toma, Adrian Ursu, Ion Mihaiu, Prinţesa Ana, Gianina Mihaiu; **2005**: **Filmul documentar** *Mămăliga te aşteaptă,* realizat de regizorul Laurenţiu Calciu şi de producătorul Rupert Wolfe Murray, este prezentat cu concursul Ambasadei Marii Britanii la Bucureşti, în data de 20 ian. 2005, la Uzinexport Hall (Citibank). Vorbitori: Ambasadorul Marii Britanii (Excelenţa Sa, dl. Quinton Quayle), regizorul (Laurenţiu Calciu), producătorul filmului (Rupert Wolfe Murray) şi prof. Gheorghe Sarău, care face prezentarea filmului, *De ce „Mămăliga te aşteaptă?"*. În **2006**, un alt **film documentar,** realizat la iniţiativa Luminiţei Cioabă-Mihai, cu mărturii ale rromilor supravieţuitori ai deportărilor la Bug, în Transnistria, a fost lansat în data de 6 octombrie 2006 (la Hotelul "Împăratul Romanilor" din Sibiu), alături de cartea autoarei, rezultată din înregistrările video, *Romane asva. Lacrimi rome* (Bucureşti, RO Media, 276 p.), redactată de Gheorghe Sarău (limba rromani) şi de Maria Sarău (limba română); **2006:** lucrarea *Dureri ascunse* (Bucureşti: Asociaţia pentru Dialog şi Educaţie Civică, 82 p. + CD) a fost realizată de Michelle Kelso şi de Ana-Maria Popa după un **film documentar** de Michelle Kelso despre persecuţia rromilor din România în timpul deportărilor, în intervalul 1942-1943; v. şi **filmul documentar** (pe DVD, 52 minute), *Me sem baxtalo? Sunt norocos?,*coordonat de Cristina Hurdubaia, avându-i regizori pe Tudor Giurgiu şi Oana Giurgiu. La realizarea filmului - apărut în **2008** în contextul *Campaniei S.P.E.R.* [*Stop Prejudecăţilor despre Etnia rromă.* O campanie implementată de Secretariatul General al Guvernului şi de Agenţia Naţională pentru rromi, prin fonduri Phare] – au mai contribuit: sociologul Vasile Burtea (consultantul filmului), Nicu Dumitru şi Toma Peiu (reporteri), Mihai Tănase şi Adrian Calev (imagine), Andrei Dăscălescu (sunet), Silviu Marianciuc (editor), Shukar Collective (muzica). Producţia: Hai Hui Entertainment). Tema **holocaustului** este tratatată în filmul *„Sostar na rovas?"*, realizat şi prezentat de „Amare Rromentza" în Aula Universităţii din Bucureşti (în data de 8 dec. **2009**, orele 16,00-18,30), ocazie cu care au vorbitor despre film şi holocaust: Vasile Ionescu, Gheorghe Sarău, Adrian Nicolae Furtună, Alexandru Florian, Delia Grigore, Florin Manole, Mihai Neacşu.

[36] În ziua de 6 februarie **1639**, la Claudiopolis (Cluj Napoca) sunt incluse, de către un autor anonim, două cântece rrome cu text în limba rromani şi partituri, în manuscrisul unei culegeri de cântece din epocă, concepută de Matthias Seregély între 1634-1642, ce avea să fie preluat, îmbogăţit şi definitivat de către Ioan Căianu (n. 1629/1630–m.1687), consacrat sub denumirea "Codex Caioni", de care acesta s-a ocupat în perioada 1652-1671. Manuscrisul s-a păstrat în Biblioteca Mănăstirii franciscane de la Şumuleu Ciuc din sec. al XVII-lea şi până, probabil, în jurul anului 1913 (dacă se iau în calcul unele ştampile ale locului de păstrare aplicate pe unele pagini), când este dus la Cluj Napoca. De aici, probabil din vara anului 1944 "sau cel târziu în 1948"– după cum ne arată Saviana Diamandi şi Agnes Papp, îngrijitoarele ediţiei *Codex Caioni* (1993, Bucureşti, p. 15) – este readus de cărtre călugării franciscani la Şumuleu Ciuc şi ascuns, crezându-se, ulterior, că s-a pierdut. Este redescoperit în zidul trapezei Mănăstirii franciscane din Şumuleu Ciuc, la 11 aprilie 1985, de către muzeografa Elisabeta Muckenhaupt şi de directorul Muzeului Judeţean Harghita, apoi este adus la Biblioteca Centrală de Stat, la Bucureşti, unde este recondiţionat până în anul 1986. Saviana Diamandi (care ne-a suspus atenţiei, în anul 1992, aceste două cântece rrome de pe folia 75 (nr. 143, p. 269), spre descifrarea textului rrom) avea să-şi încheie analizarea manuscrisului şi documentarea în legătură cu acesta la începutul anului 1989. Tipărirea, în 3 volume, s-a realizat în anul 1993, la Bucureşti (Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor şi Muzicologilor din România – MTA Zenetudományi Intézet Budapesta, *Codex Caioni.* Saeculi XVII (facsimile), Bucureşti, 1993, Musicalia Danubiana, vol. 14 a, 548 p.), respectiv la Budapesta (vol. 14 b, 1 şi 2, cu transcripţiile).

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

[37] Constantin Gheorghe Angheluţă publică, în **1991**, *Balada românilor şi balada ţiganilor* (Bucureşti: [f. ed.], 74 p.), în care acordeonistul şi interpretul rrom de muzică lăutărească îşi inserează propriile versuri ale unor cântece compuse şi interpretate de el. În anul **1996**, muzicologul Viorel Cosma publică, în colecţia „Destine", ediţia a 2-a, revizuită şi adăugită, a lucrării sale, *Lăutarii de ieri şi de azi* (Bucureşti: Editura Du Style, 384 p.), iar Cristian Obrejan şi Gheorghe Dobre tipăresc, în anul **1999**, la Slobozia, lucrarea *Ion Albeşteanu. Un mare artist,* cu concursul Fundaţiei "Pod peste suflete". În acelaşi an, Gheorghe Sarău editează în revista „Asul de treflă", *Cântece în limba rromani: Kas trebal bori parni. Arakhlem la p-i ulica* (nr. 80, anul VII (**1999**), p.32). În scop didactic, Gheorghe Sarău a editat, în anul **2000**, culegerea de cântece rrome, *E maj kamle rromane gilă. Cele mai iubite cântece rrome. The Most Beloved Romany Songs* (Braşov: Orientul Latin, 186 p.; selecţia, redactarea în limba rromani, traducerile, Notele şi Cuvântul înainte aparţin lect. univ. dr. *Gheorghe Sarău,* iar notaţiile şi adaptările muzicale prof. *Aurică Mustăţea* şi prof. *Daniela T. [Tudorancescu] Grigore*, ambii de la Liceul de Muzică "Dinu Lipatti" din Bucureşti. Ilustraţii: Loredana Dan. Ediţie bilingvă, rromani-română; finanţator: C.R.C.R. Cluj Napoca). O contribuţie importantă este cea a cercetătoarei Speranţa Rădulescu, care, în anul **2004**, îşi tipăreşte cartea de interviuri cu lăutari rromi, *Taifasuri despre muzica ţigănească - Chats about Gypsy Music* (Bucureşti: Editura Paideia, 256 p.).

[38] În anul **1999**, solista rromă Elena Pascu îşi editează discul, *Ţiganii din Balcani* (Compact-Disc cu melodii rrome interpretate în limba rromani), probabil, primul de acest gen apărut în perioada postdecembristă. La rândul său, Gheorghe Sarău înregistrează, **în scop didactic**, la Timişoara, în noiembrie **2004**, *13 dintre cele mai frumoase cântece rrome,* cântate de acesta, cu acompaniamentul Formaţiei "Purane gilă" din Timişoara. Cântecele au fost postate on-line pe www.edu.ro în secţiunea rezervată învăţământului în limbile minorităţilor naţionale, www.edu.ro/invrrom_b51.htm, iar unele dintre ele au fost transmise de Radio Timişoara, în Emisiunea în limba rromani, în 5 dec. 2004, orele 18,00 (*Duj, duj, duj*), în 15 nov. 2004, orele 18,00 (*And-o vurdon* şi *Si la kale bal,* în 22 nov. 2004, orele 18,00 (Nane còxa) ş.a.

Bibliografie

SARĂU, Gheorghe **2012**, *Cronica rromă (1990-2011)*. Ediţia I, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 274 p., ISBN 978-606-16-0091-5.

SARĂU, Gheorghe **2010**, *Bibliografie selectivă privind rromii (1990-2009)*, Cluj Napoca: Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale [ca nr. 28 al publicaţiei „Studii de atelier. Cercetarea minorităţilor naţionale din România"], p. 5-28, ISSN 1844- 5489.

SARĂU, Gheorghe **2008**, *Rromii. Incursiune în istoria şi limba lor*, Bucureşti: Editura Sigma, 206 p. [Colecţia Biblioteca Rromă, nr. 7].

SARĂU, Gheorghe [**1983-1989**], *Rromii lumii* [1054-1989]. Cartotecă realizată pe fişe pentru uz personal.

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

F	B	C (TOF)	FPO	Ş/E	Mijloacele de comunicare (MC)								Instituţii şi produse culturale (IPC)					Ad	JDLT
					a. CA = Comunicarea alertă		b. M m = Mass – media												
							Audio-vizual		Publicaţii (P)										
					Telclasic Morse Cifru Tx Fx Telmobil SMS	Internetul - e-mail - mess - e-groups - camere web - facebook - pagini web	RTV (emisiuni la radio şi la televiziune)	Afişe / Înscrisuri (A/Î) BP – bannere, panouri publicitare, zoom etc.) inscripţionări	Revista R	Ziare Z	Broşuri B	Pliante etc. Pl	PE	M	T	F	FM-TCM		Justiţie - Depoziţii în limba maternă - Legislaţie în / tradusă în limba maternă - Translatori / traducători şi translaţii / traduceri în / din limba maternă

Tabel 1

F – familie

B – biserică (rugăciuni, cărţi, reviste, slujbă în limba maternă, întâlniri confesionale, campanii etc.)

C – comunitate (T = tradiţii, O = obiceiuri, F = folclor)

FPO – factorul politic şi obştesc rrom

Ş /E – şcoala / educaţie

MC - Mijloacele de comunicare

CA - Comunicarea alertă: Telefonul (Tel, Morse, telex, fax, tel. mobil, SMS etc.) şi Internetul (e- mail, mess, e-groups, camere web, facebook, pagini web);

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

M-m (Mass-media):
Audio-vizual
R – emisiuni de radio în limba maternă
TV – emisiuni TV în limba maternă
Afişe/înscrisuri/bannere/panouri publicitare/zoom/inscripţionări
P – publicaţii (R = reviste, Z = ziare, B = broşuri, Pl = pliante; “fluturaşi”)
IPC - Instituţii şi produse culturale
PE – Producţie editorială (= cultura scrisă) în limba rromani pentru valorificarea şi valorizarea creaţiei literare culte şi populare: poezie, proză, teatru, alte producţii artistice de sorginte cultă şi populară, cercetări bibliografice, de arhivă pentru toate domeniile culturale rrome

M – Muzeul rromilor şi secţii cu prezentare în limba rromani
T –Teatru (instituţia) şi piese de teatru în limba rromani
F – Filme în limba rromani şi traduceri în limba rromani ale unor producţii cinematografice

FM – TMC - Folclor muzical şi texte muzicale culte în rromani, repertoriu vocal în limba rromani (în spectacole şi ca DVD, CD, casete audio şi video)
Ad – funcţionari vorbitori ai limbii materne/ prezentarea de cereri / scrisori în limba maternă etc.
JDLT – Justiţie - Depoziţii în limba maternă - Legislaţie în / tradusă în limba maternă – Translatori /traducători şi translaţii / traduceri în / din limba maternă

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)

BDD-A24395 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:06 UTC)